Драма в 5 справах

СПРАВЛЯЮТЬ:

Лимериха, козача вдова; немолода вже, оже ще брава; на обличчі сліди давньої краси.
Наталя, дочка її, 18 літ; дуже вродлива.
Шкандибиха, багата міщанка; суха, згорблена і сердита.
Карпо, син її, 22 літ; забитий на голову й боязкий.
Кнур Остап, хрещений батько Наталин, заможний козак, літ до 50; низький, натоптуваний. Вигляда трохи злукава.
Оришка, його жінка, літ 45, висока суха молодиця. Вигляда якось суворо.
Маруся, дочка їх, 18 літ, подруга Наталина. Не погана, та й не красива з себе; скидається на матір.
Василь Безродний, годувальник Кнурів. Красивий парубок, 22 літ.
Чоловіки, жінки, парубки й дівчата.
Коїться в другій половині XVIII віку.

СПРАВА ПЕРША

Гай, спереду левада. На леваді попід деревом порозсідались дівчата; другі, забравшись за руки, гуляють і тихо перешіптуються. Убіга, засапавшись, дівчина.

ВИХІД І

Дівчина. Дівчата! дівчата! Ви тут сидите, шушукаєтесь; а там таке диво, таке диво!
Декілька голосів разом. Де диво? Яке диво?
Дівчина. Ось постійте, воно зараз появиться.
Голоси. Де? звідки?.. Та кажи вже, що там таке?
Дівчина (хапаючись). Там, дівчата… Іде, дівчата, Лимериха, та п’яна-п’яна! Очіпок набік, коси розпатлалися… а вона, не потураючи на те,

танцює та виспівує… За нею Шкандибенко, без шапки; в одній руці пляшка, у другій — чарка… То вона халясує-халясує, та повернеться до його: "Частуй мене, зятю! нехай я таки з твоїх рук вип’ю… Хай я буду знати, кого зятем звати!"… Вип’є та знову — у боки та вскоки! А Шкандибенко чарку об пляшку б’є та приграє… Кумедія, та й годі! Чутно співи за коном. З-за дерева виходять Лимериха і Шкандибенко.

ВИХІД II

Лимериха (б’є в долошки, танцює і приспівує).

Ой, дай — погуляю!
Бо хорошу дочку маю…
Гоп! гоп! гоп-гоп!
Поти не брав, то й до діла,
А узяв — осточортіла…
Ой, гоп! гоп-гоп!
Поти не брав — порадниця,
А як узяв — ледащиця!
Ой, гоп! гоп-гоп!
Коли б було та се знав,
То й довіку б не брав…

Чи так, зятю? Так?
Дівчата регочуться.
Карпо. Матусю! матусю! Он — дівчата…
Лимериха. То що, що дівчата?
Карпо. Сміються.
Лимериха. О, мат-тері їх дуля з мотузкою! (До дівчат). Чого ви, сороки, скрегочите?
Дівчата ще дужче регочуть.
Де ви мою дочку, Наталочку, діли?
Дівчата сходяться у гурт, дають ознаку, буцім кого переховують.
Дівчина (з гурту). Я осьде, мамо!
Лимериха. Де ти, моя дитино? Де, моя дочко?.. Іди ж сюди, я на тебе хоч

подивлюся… На твоє личенько біле, на твої очиці ясні, на твою вроду красну!
Карпо. Її тут немає.
Голос (з-серед дівчат). Ось-ось, мамо!
Лимериха (прикро вдивляється). Де? (грізно)… Ви, сороки! розступіться! Пустіть мою дочку до мене.

Моя дочка, Наталочка,
Пишна, мов та паняночка!
До схід сонця вмивалася,
До дзеркальця чесалася…

А ви що? Сороки, та й годі!.. Розступіться!
Кидається між гурт; дівчата розскакуються і, одбігши, знову збираються у купу.
Голос (з-серед дівчат). Я, мамо, осьде!
Лимериха. Трясця вашій матері, як вона там! Брешете!
Карпо. Матусю! її немає між дівчатами. Вона десь інде гуляє… Ходімо далі.
Лимериха. Куди далі? Де — далі?.. Кажеш: гуляє?.. Брешеш, зятю; моя дочка не такая — моя дочка не такая, щоб із хлопцями гуляла! Брешеш, брешеш, хоч ти й зять, а брешеш, як руда собака!
Дівчата заливаються з реготу.
Чого ви, бісові сороки, заливаєтесь? Чого вам смішно?.. Сховали мою дочку та й регочете!
Дівчата. Де ж ми її, тітко, заховали? Ідіть трусіть; шукайте!..
Лимериха. А де ж ви її діли? Де ви її, гадючі дочки, затасували? Га, де? (Наскіпується на дівчат).
Дівчина (з гурту). Я, тітко, бачила Наталку біля ставка; з Марусею гуляла.
Лимериха. З якою Марусею? Біля якого ставка?
Дівчина. З Кнуревою… Біля вишневого.
Лимериха (перекривляє). З Кнуревою! Біля вишневого!.. Брешеш!
Дівчина. Чого ж мені брехати?.. Хай я на сьому місці не встою, коли не правда!

Карпо. Матусю! ходімо туди… Ходімо пошукаємо. (Бере її за рукав; веде).
Лимериха (до дівчини). Брешеш! брешеш, сучко! (Виходячи).

Ой, дай — погуляю,
Бо хорошу дочку маю!..

Скривається з Шкандибенком за деревом.

ВИХІД III

1 дівчина. Чого се вона з Шкандибенком водиться і зятем зове? Хіба, справді, заручила Наталю за Карпа? Не чутно ж було. А Василь же тепер як? Наталя ж його, либонь, давно кохає.
2 дівчина. Та це він не зна, з якого боку до Наталі підступити, та вже до матері лащиться.
3 дівчина. Нехай лащиться… То все по-дурному!
2 дівчина. Чого по-дурному? А як мати віддасть?
3 дівчина. Того ніколи не буде; а буде так, як Наталя схоче.
1 дівчина. Та ну, годі! Стане її мати слухати? Що вона придбає, як за Василя піде?.. У його ж — ні за плечима, ні перед очима… приймак — та й годі! А Шкандибенко — дука; худоби скільки, грошей… давнього заможного роду.
3 дівчина. А мати його? Та вона ж її цілком проковтне, не соливши, з’їсть!
Шкандибиха витикається з-за дерева.
Та ось і вона. Дивіться, дивіться, яка страшна!.. Іч, як похнюпилася… Чи не сина, бува, шукає, щоб йому доброї моркви вскребти? От злюка, господи!.. Як справді піде Наталя за Карпа, то вип’є чималу та ще й повну від такої свекрухи!

ВИХІД IV

Шкандибиха (про себе). О-о… зібрались!.. Чого вони зібрались?.. До хлопців, бісові сучки, аж іржуть!.. На шию серед дня б вішалися!.. Ні стида їм, ні сорому! (Плює). Який тепер світ настав? Господи! (Хреститься). Колись дівчина глянути у вічі парубкові соромилась, а тепер — сама на шию скаче!.. Тьфу! поганки! нетіпанки!

3 дівчина. О, дивіться: бурмоче, бурмоче… То, певне, нас лає.

Дівчата сміються.

Шкандибиха. Чого ви зуби скалите, сучки? Чого ви на мене витріщилися?

3 дівчина. Їй-богу, вона, мабуть, відьма…

Дівчата ще дужче заливаються з реготу.

Шкандибиха. Сміються!., регочуть!.. Ги-ги-ги! го-го-го!.. Тьфу! поганки! І мору на вас немає, і згуби! Хоч би москалі найшли на ваші дурні голови та сучі очі!.. От їм що: хи-хи та сміхи… А дома сидіти? а діжі місити? (Плює і виходе).

ВИХІД V

3 дівчина. От баталія буде, як вона де Карпа з Лимерихою зуспе… А ходімо, дівчата, за нею навзирці.

Дівчата. Ходімо! ходімо!

Розбігаються по кущах. Як вони скриваються, з противного боку виход Наталя з Марусею.

ВИХІД VI

Наталя. Ну, та ще що він казав? Розказуй-бо далі сестрице.

Маруся. Та що ж він казав? Якби, каже, я хоч трох що-небудь мав за собою — зараз би послав старостів до тебе… А то, каже: і вона убога, і в мене немає нічого!

Наталя. Та це ти вже розказувала. А ще, опріч сього?

Маруся. Та більш і нічого.

Наталя. Так таки — нічого?

Маруся. Та, бог його знає, він якийсь чудний: оце тобі веселий і говіркий, такого накаже — не переслухаєш, а це зразу немов на його що нападе! Похнюпе голову, настобурче очі, аж потемніє, як ніч та… Тоді вже і не

підступай до його! Самі батько бояться його займати... І в такі часи завжди зіходе з двору.
Наталя. Куди ж він зіходе?
Маруся. А господь його знає! Світ’за очі...
Наталя (задумано). Коли б я знала, від чого то у його сум такий та туга тяжка?!
Маруся. То що б було?
Наталя (не слухаючи). Коли б можна чоловікові заглянути у чужу душу, подивитися у другого серце! (Важко зітхає).
Маруся. Хіба ти його так уже тяжко любиш, Наталко?
Наталя. Мати сина, а сестра брата ніколи не полюблять так, як я його люблю!.. Чи удень сиджу я одна, самотою, — він мені перед очима так і стоїть! Чи опівночі спати ляжу, — і сонній він мені привиджується, не дає спокою!
Маруся. Ото вже ти його так укохала!.. А гріх, Наталко, так хлопця кохати, за те тебе колись бог скарає.
Наталя. За що ж він мене буде карати? Хіба я що лихе затіяла, кохаючи його?
Маруся. Он моя мати розказують, що одна дівка покохала парубка та як він її зрадив, вона взяла і втопилася.
Наталя. То що ж, що втопилася? Коли, може, краще було утопитися, ніж на сім світі жити!
Маруся (гаряче). А душа як? хай без покути пропадає?! Хіба, ти думаєш, вона сама топилася? по своїй волі йшла? То він, — не при нас згадуючи! — нею водив; він привід давав!.. Запопаде душу християнську та тоді з нею що хоче, те й робе, як знає — так і воде!.. Через те то і гріх так гаряче кохати, бо через те кохання чоловік спізнається з ним!
Наталя. Ні, Марусю... Сам господь заповідав усіх любити; і ворога, навіть свого... злодія... розбишаку!
Маруся. То ж любити, а то — кохати... Любиш — батька, матір, людей; а кохаєш — милого.
Наталя. Що ж мені робити, Марусю? що казати?.. Скажи, порай мене, моя сестрице.
Маруся. Молися, Наталю.
Наталя. Хіба я не молюся?.. Я коліна одстояла, поклони б’ючи; серце

сльозами попалила, молитви засилаючи!.. Що ж, як не помага.
Маруся. Отож то, бач, і є! Отож то він до тебе і підходить; душею твоєю заволодіти хоче... А ти на те не потурай та все молись, усе молись.
Наталя. Не поможе вже молитва, Марусю... Господи! чим я перед тобою переступила, що я таке учинила, — що мені мука така?! Хоч би він прийшов; хоч би я побачила його... розказала та розпитала б, що се діється зо мною?.. Може б, він порадив мене... Другі ж ходять, вештаються; і на гулянки виходять, а він... ні! (Закрива очі руками, збираючись плакати).
З-за дерева показується Василь.

Маруся. Наталю! Наталю! А то хто такий?
Наталя (озираючись). Де?
Маруся (указує). Он!.. між деревом.
Наталя (углядівши). Він! він!.. Марусю, голубонько! зайди куди-небудь, хай я з ним на самоті побалакаю... Заховайся в кущах; постережи нас, щоб хто, бува, не зійшов та не побачив... бо вже за нас і так є гомону на все містечко!.. Уволь мою волю, голубко, — постережи... Та як хто ітиме, ти подай звістку; кахикни, або що... Іди ж, голубко, іди.
Маруся. Та йду, йду... А ти не дуже перед ним падай; не давай йому знати, що кохаєш; а то — знаєш, які вони? (Убік). Шкода мені її; нещасна, як то побивається!.. Ох, та й моє серце чогось-то б'ється, коли я побачу його... Жаль мені її та й себе шкода... Як там кажуть: і туди — пече, і сюди — боляче... Василю! Василю! (Свариться на його і ховається за кущами).
Наталя (сама). Господи! у мене серце від щастя мре і розум міниться!
Василь іде похнюпившись, не примічаючи Наталі.
Наталя. Здоров був, Василю!
Василь (углядівши, усміхається). Наталя!.. Здорова, здорова!
Наталя. Куди се ти йдеш, так замислившись та загадавшись?
Василь. Вийшов погуляти, тугу розносити... Думав: тут хлопці-дівчата співають, аж і не чутно нікого.
Наталя (хоче жартівливо). То ти так слухав... Скільки їх тут було та співало, — аж обридло, слухаючи.
Василь (прикро дивиться на неї). Такій молоденькій та й обридло?

Наталя. Справді, обридло… Гуляють, жартують, регочуть…
Василь. А тобі хіба жарти та реготи не милі?
Наталя (журливо). Не милі, Василю!
Василь. Чого ж се так?
Наталя. Так… Коли на душі важко та нерадісно, то жарти і співи не милі!
Василь. Чого ж воно так важко та нерадісно?.. Ходімо он на тому бугорочку посідаємо.
Наталя. Ходімо…
Ідуть, сідають.
Василь (зазираючи їй у вічі). Чого ж се ти, моя горличко, журишся?
Наталя (тихо). Через тебе, мій голубе!
Василь. Отак!
Наталя. Ти все щось думаєш-гадаєш… Мабуть, мене покинути хочеш. Може, знайшов де другу, багатшу від мене?
Василь. Господь з тобою, Наталю! Що се ти кажеш? Хіба мені, приймакові безродному, та про багатство дбати? Якого мені багатства?.. Як твої очі, та чорні брови, та твоя ласка щира, — от і все моє багатство!
Наталя (важко). Не один такої співав, Василю, і не одна дівчина від зради сохла!
Василь (понуро). Не знаю за других; я про себе кажу.
Наталя. Чого ж ти завжди такий сумний та задуманий… тікаєш людей, мене цураєшся?
Василь. Я не цураюсь тебе, Наталю; а від людей тікаю, бо — сумно між ними.
Наталя. Чого ж воно сумно?.. Скажи, бога ради!
Василь (подумавши). Того, що все не до ладу… Один одного їсть, один одного насідає… Гірко, противно робиться на те дивитись!.. Іноді світ би за очі зайшов, щоб тільки того не бачити!
Наталя. Що тобі до людей? Ти сам себе знай; сам себе бережи.
Василь (гаряче). А я де живу? Не між ними валандаю? Не їх вчинки щодня бачу? Не вони зачіпають мене?.. І приймацька доля їм на заваді!? І вона їм руба у горлі стає, очі дере!.. їм заздро, що приймак, не маючи нічого, ні об чім не жалкує; завжди, бач, покійний, веселий… То украдьмо у його покій! засмутімо його радощі!.. Нащо вони йому?.. Та що? багато казати, а мало слухати!

Наталя. Кажи, кажи, мій голубе!.. Цілий би день... вік тебе слухала, не наслухалась!
Василь (понуро). Що я був для їх? Щеня, котре добрі люди у рові знайшли та з жалості узяли до себе... вигодували-виростили... А чим став тепер? — Багачем, що дере їх ненажерливі очі... щасливим, що буде їх заздрість неситу!.. Чуєш: я — багач, я — щасливий?! Я — приймак безродний!.. А, лопніть ваші очі, зсуши ваше серце ненажерливість люта!
Наталя. Ось годі, Василю, їх клясти; господь з ними! Вони — самі собі, ми — самі собі... Коли б усі були такі щасливі, як я тепер! (Схиляється до його головою і любо зазирає у вічі).
Василь (весело). То що б було?
Наталя. Що б було?.. Ось би що було!.. (Міцно обхоплює його шию руками і тулиться до його обличчя щокою).
Василь (обійма її). Горличко моя! сизая моя!.. Здається, якби саме зло вискарило на світ свої гострі зуби, щоб його пожерти, — ти б і його зупинила, і його заговорила! (Цілує її).
Наталя (палко). Бо я люблю тебе, мій голубе!.. Більше матері, себе... всього на світі люблю тебе!.. Якби ти зміг заглянути у моє серце та подивитися, що в йому коїться, як я побачу тебе... Щастя моє! і доле моя! Я тобі всього того не вимовлю словами... не зумію, не зможу... Я, здається, здурію від щастя!
Маруся (за кущами). Кахи! кахи!
Василь (обнімаючи Наталю). Зірочко моя! ясная моя! Ти кажеш: щаслива зо мною?.. А я — тільки тоді і світ бачу, як з тобою зустрінуся... Все мені немиле, все мені обридле; все не так робиться, як треба; немає правди на світі! Люди, неначе ті собаки, одне з одним гризеться, кожне кожному добра ані крихти не жадає... А найгірше ті заможні: не могли — світ би увесь зажерли!.. От тут вони у мене сидять! у самі печінки уросли-уїлися!
Маруся (з-за кущів). Кахи! кахи!.. Та ка-а-хи! (Вибіга і гукає). Наталко! Василю! Ідуть! Усі ідуть; і твоя мати іде!
Чується гам, сварка.
Наталя (схопившись). І нанесе їх лиха година!.. Ходімо далі, Василю.
Василь. Чого? Хай собі ідуть — не з'їдять же!

ВИХІД VII

Шкандибиха, Лимериха і Карпо увіходять, за ними дівчата.
Шкандибиха (до сина). Ти подумай-таки своєю дурною головою! на цілий день піти! Кинути домівку, худобу… на кого? На наймитів, що за ними і очей не спускай — дивись? На мене, стару, що ледве ноги волочу?.. І куди знявся? куди пішов? — Старців напувати!
Карпо. Хіба ж мені, мамо, цілий вік у чотирьох стінах сидіти і світа білого не бачити?
Шкандибиха. Хіба я тобі бороню ходити? Хіба я тебе держу на прив’язі? Уже ж, здається, можна за такий час і находитися, і нагулятися; можна і про домівку згадати? А він як пішов, як скрився очима й плечима, та забув про все на світі! А куди пішов? де швендяє?.. Нема того, щоб піти та чесно, та поважно погуляти, як подоба Синові старого Шкандиби, а не як волоцюзі якому!.. Що люди скажуть? Що вони тільки подумають? — Син Шкандиби гуляє з старою Лимерихою, п’яницею непросипною, що прогуляла всю свою худобу, все своє добро!.. Боже мій, боже! як йому на тому світі лежатиметься? та його і кісточки під землею зворухнуться!.. Що якби він устав та подивився на свого сина, глянув на його, — од нестямки б знову умер!
Лимериха.

Ой, гоп! погуляю,
Бо хорошу дочку маю!

Карпо. Та годі вам, мамо. Он люди дивляться та сміються.
Шкандибиха. Що мені твої люди? Плювати я хотіла на твоїх людей! Тьфу! тьфу! тьфу! Трястя їм у пуп! Що вони мені таке? Ти тільки й дивишся на людей, тільки й слухаєш їх; а що мати каже — не чуєш… оглух!
Лимериха (танцює і приспівує).

Ой, гоп! погуляю,
Бо хорошу дочку маю…
Гоп-гоп! гоп-гоп!

Карпе, Карпе! дуля твоїй матері з мотузкою! Чому ти не граєш? (До Шкандибихи). Свахо, свахо! Нумо потанцюємо, свашечко!

Ой, гоп, гоп, гоп!

Шкандибиха. Геть к бісу, п’янице! Хай тому руба язик у роті стане, хто мене назове твоєю свахою!
Наталя (усміхаючись). Василю! Подивися-бо, подивися…
Василь (понуро). Не смійся, Наталю, не смійся… Гляди, лишень, щоб сі гулянки на твоїй голові не окошилися.
Наталя. Чого на моїй голові?
Василь. Он, бач, сваха… зять…
Наталя (махнувши рукою). Хай собі балакають… Потурай їм!
Василь. Тоді скажеш гоп, як вискочиш!
Наталя (з серцем). Щоб я за Шкандибенка пішла? Щоб я за ним була? Та скоріше ніж обкипить кров’ю у моїм серці, ніж я за ним буду!
1 дівчина (углядівши Наталю, біжить до неї). Наталко! Наталко! Тебе мати питала… Увесь ліс сходила шукаючи.
Наталя. Нащо я їй здалася?
2 дівчина. Їй-богу, шукала… Ми тут гуляли; до нас наскіпалася: де та й де мою дочку діли?
Лимериха (до Шкандибихи).

Ой, гоп! погуляю,
Бо хорошу дочку маю!

Шкандибиха (турнувши). Геть, п’янице, волоцюго!
Наталя (забачивши, що Шкандибиха турнула її матір, мерщій побігла до неї). Мамо! ходімо додому.
Лимериха. Наталочко, моя дочко! Де ж се ти була — забарилася? Я ж тебе давно шукаю, моя голубонько! (Обніма її).
Наталя. Ходімо додому, мамо!
Лимериха. Чого додому? Що ми там забули? Погуляймо, дочко, на радощах… Я ось тобі жениха знайшла, хорошого та багатого… Де ж той у гаспида жених дівся? Карпе! Карпе!

Шкандибиха (до сина). Так, бач, чого ти, сучий сину, стару гаргару напуваєш? Дочку її сватаєш? Ні, не буде сього! не буде!.. Умру — не попущу! Хіба тобі таку жінку треба? На батьківську худобу злидні накидаєш? п’яниць та волоцюг напустити маєш? Ні, не буде сього!
Наталя (образливо до Шкандибихи). Тітко! нічого нас злиднями дорікати. Хоч злидні, та свої! На чуже не зіхаємо, чужого не заїдаємо і на ваше добро не ремствуємо! От і знайте! Ходімо, мамо. (Узявши матір під руку, виходить з нею).
Шкандибиха (услід їй). Чи бач? погань? Ще й воно бришкає! Материне молоко коло губів не обсохло, а скаче, як зінське щеня, угору! (Зривається іти, до сина). Іди мені зараз, пришелепуватий, додому!
Карпо (дивиться поперемінно то на Наталю, що так гордо пішла, то боязко на свою матір; чуха потилицю). А-а, господи!
Виходить за матір’ю.
1 дівчина (регоче). От тобі посватали та й розсватали!
3 дівчина. А Наталя? от козир-дівка! А що, може, не одрубала? Так їй, старій відьмі, і треба! Вона дума, як багачка, то так за її сина усі і учепляться. Куди ж пак яка цяця її син! Давно в його не ставало клепки в голові, а тепер і останні розгубе!
2 дівчина. Усі пішли, ходімо і ми додому. (Виходить, за нею — другі).
Василь (сам собі). Отаке бачили? Отаке чули?.. Підкидай ще дров у огнище, прикладай огню до печеного!.. Василю! весело тобі? Там — людська неправда твоє серце пиляє та точить; а тут ще новина — Шкандибенко розставляє тенета на Наталю... І мати — туди... Багатий, бач, зять буде; буде на що жінку содержати, тещу напувати... А ти що таке? Приймак безродний, з голими руками! червиві злидні з голодним ротом! Нащо тобі щастя? Хай воно багатим служить, можним допомагає, бо за ними — сила, бо у їх — достатки!.. А де зони взялися? як вони взялися? Чесною працею добуті? мозолячи руки, їх добували?.. Всі ще й досі не забули, як колись старий Шкандиба шахрав, добуваючи свої достатки; скільки людей по миру пустив та на той світ загнав, ганяючись за чужим добром!.. Усі добре знають, як Шкандибиха ще й тепер, даючи гроші під заставу, одхоплює нивку по нивці від бідноти, що не спроможеться у строк позички віддати... Та що? Даремно розказувати! Аби було багатство, аби достаток — то буде і щастя,

служитиме й доля!.. Якого ж ти добра хотів знайти між сими божевільними? Про яке щастя гадав своєю дурною головою? Тьфу! (Плює і швидко виходе).

Заслона пада

## СПРАВА ДРУГА

У хаті Кнура. На задній стіні посередині двері надвір; на праву руч у кутку піч, на ліву — вікно; біля вікна стоїть стіл, далі — лава.

### ВИХІД І

Маруся сидить на лаві біля столу, шиє.

Маруся (сама собі). Та й надолужило мені оце шитво, боже! І нащо я його шию, кому вишиваю? (Задумується). Ох, важко як!.. Чого се мені так важко? Коло серця — мов гадина в’ється, а на душі — наче пугач стогне… Все мені з думки не сходить те чудне Шкандибенкове сватання… Його мати й слухати про те не хоче; її мати — з дорогою душею Наталю б віддала; а Наталя — Василя кохає… От і розбери, розплутай сю плутанину, що наплутало життя!.. Хоч воно і те сказати: чим Шкандибенко не під пару Наталі?.. Дука, багатир… і вона у розкошах зросла, у достатках викохалася… То тепер вони зубожіли, а колись про Лимареві достатки слава на все містечко стояла… Що в Шкандибенка мати сердита? Та хіба ж Наталі з нею жити? А Карпо її так кохає, не дав би в образу матері… Ніт же! запав їй у око той Василь… А Василь що? — приймак! У Василя що є? — нічого… І в його нічого, і в неї — нічого… Що ж воно буде?.. Ні, не підстать Наталя Василеві: її краса пишна, її врода красна змарніє у злиднях та недостачах, у тяжкій нагальній роботі… І Василеві не такої жінки треба. Йому треба жінки хоч некрасивої, та щоб було що за нею; щоб було об віщо руки зачепити, на ноги стати… От якої йому жінки треба!.. І я не знаю, куди його очі дивляться, що нічого не бачать… Батько його добре знає, мати ще змалку пестила та тішила, я його — як сестра, поважаю… Одно тільки слово скажи він батькові і… були б ми до віку вічного щасливі!.. Та що се я, дурна, вигадала? Оце так! Дівчина сама парубка сватає! От сором так сором!.. Добре, що ніхто не чує, не баче; а то б сказали: отто дівка!

(Задумується). Ні, краще не думати, щоб не було того, що з Наталею, котра не знає, де себе діти, що з собою поробити… Краще шити. (Береться за шитво і стиха заводе пісню).

Ой горе, горе
Та чорні брови;
Ще більше лихо
Та карі очі!
Що чорні брови
Не до розмови,
А карі очі
Не сплять серед ночі!

Увіходе Шкандибенко.

Карпо. Здорова, Марусю. Чи батько дома?
Маруся. Немає… Нащо тобі?
Карпо. Та до його мені діло. (Задумується).
Маруся. Вони пішли на хрестини до сусіди.
Карпо. Шкода.
Маруся. Що ж там таке?
Карпо (понуро). Нічого… А це що ти шиєш?
Маруся. Сорочку вишиваю.
Карпо. Кому?
Маруся. Парубкові.
Карпо. Якому?
Маруся. Та вже ж не тобі!
Карпо. А якби й мені?
Маруся. У тебе є та, що пошиє.
Карпо. Хто ж мені пошиє?
Маруся. А Наталя?
Карпо (весело). Наталя?.. Якби то вона пошила!
Маруся. Попроси, то й пошиє.
Карпо (сумно). Ні, не пошиє… Просив уже.
Маруся. То ти казна-як просив. А якби таки гарненько та любенько попросив, то й пошила б… Не тільки сорочку, а ще, може, й хустку.

Карпо (зітхнувши). 1-і… вже!
Маруся. Чого: вже?
Карпо (гірко). Та вона на мене і дивитися не хоче! Слово скажу — то вона й одвернеться.
Маруся. То тобі так здається… Як то ти хочеш, що [б] дівчина та перша парубка зачепила? Яка б то була і дівчина! Що б про неї люди сказали?
Карпо. Коли б же то воно так було, як ти кажеш.
Маруся (убік). Стій, я з його поглузую. (До його). Воно так і є. То ти тільки не примічаєш нічого.
Карпо. Нічого й примічати, коли воно і так видно!
Маруся. Що ж видно?
Карпо. Що видно? Те, що Наталя другого кохає!
Маруся. Кого?
Карпо. Ще й питаєш: кого? Мов сама не знаєш!
Маруся. Авжеж, не знаю.
Карпо. О, ти не знаєш!.. Всі ви, бачу, однакові.
Маруся. Та кажи ж: кого? Далебі, не знаю.
Карпо. Ще й далебі! А Василя не знаєш?
Маруся. Якого Василя?
Карпо. Вашого!.. приймака… Щоб йому…
Маруся. Тю-тю! що се ти верзеш? Щоб Наталя та покохала нашого Василя? Оце вигадав півтора людського!
Карпо (неймовірно дивиться на Марусю). А то скажеш: ні?
Маруся. Отже, як я бачу, то в тебе таки клепки недостає! Що Наталя, а що — Василь? Наталя — давнього, значного роду, а Василь — приймак безродний, та й годі!
Карпо. Так то так. Та коли він запав Наталі у око.
Маруся. Хто тобі наплів таке? Плюй ти тому у вічі!
Карпо. Усі люди кажуть… Все містечко знає. Моя мати каже.
Маруся. То твоя мати назнарошне, щоб тебе одвернути від Наталі.
Карпо. А Наталя не кохає Василя?
Маруся. Авжеж, ні.
Карпо. Кого ж вона кохає?
Маруся. О-о, який хитрий! Хоче, щоб усе йому сказала.
Карпо (чуло). Марусю! моя пораднице! Порадь мене як сестра рідна…

Скажи мені по правді… Ти з нею зросла, товаришуєш, вона від тебе нічого не криє… Невже Наталя не кохає Василя? Я оце і прибіг до твого батька та матері… Вони у ладу з Лимерихою живуть; Наталя їх слухає… Хотів, бач, попрохати їх… може б, вони уговорили Наталю.
Маруся. Ото то й є, що ти, як той цуцик, поза гуменню бігаєш! Все коли б чужі та другі, а нема того, щоб самому Наталі сказати.
Карпо. Та мені страшно стає, коли вона на мене гляне! Що ж мені робити, коли я несмілий такий, коли я її так щиро кохаю, що не насмію сказати?
Маруся. Ото парубок! Не насміє сказати? Що ж у тебе — язик на прив’язі? Адже ж говориш зо мною?
Карпо (зітхнувши). То ж з тобою!
Маруся. Що ж я таке?
Карпо. Ти… друга річ… Ти — доступна… а Наталя — бог його знає! — як не бачу, думкою: і не вгавав би та все говорив; а побачу — таке мене візьме, — язика не повернеш, мов він опух у мене або хто придержує його у роті!
Маруся. Ото все дурниця! То ти на себе такий напуск напустив. А я тобі ось що скажу: викинь ти з голови, що Наталя така недоступна. Вона така, як і всі, або ще й доступніша, ніж другі. У других гордощі є, — Наталя ніколи ніким не гордує; у других серце зле, — у Наталі воно добріше доброго… Ти таки, як стрінеш її, прямісінько до неї підійди, любісінько з нею поговори, то й побачиш, що все гаразд буде!
Карпо (радо). Е-е… їй-богу?
Маруся. Що ж л тобі брехати буду?
Карпо. Господи! що б я тому дав, хто б мене звів з Наталею?
Маруся. Ти знову на других вернеш. А я тобі все-таки! одно: не надійся, парубче, на других, надійся сам на себе. Другі не те скажуть, не так повернуть; а як сам — то слухай тільки свого доброго розуму.
Карпо. Розуму, розуму!.. Коли б же він був у мене добрий! А то він у мене помутився, як і сам я мучуся… А-а, гірке моє безталання! (Задумується). Слухай, Марусю… Зведи мене з Наталею. Поможи мені, як сестра рідна.
Маруся. Як же я тобі поможу?
Карпо. Зведи мене з нею… До себе її, чи що, попроси… Скажи: коли, я

прийду. Я вже і матір укоськав. Оце вигнала з хати. Іди, каже, і женися, і бери кого хоч, тільки не дури світом! Я оце, правду кажучи, вийшов та й здумав… Піду, думаю, до твого батька, пораюся… Хотів… хотів, бач… попрохати твого батька, чи… не прогнав би він Василя від себе… Що він твоєму батькові? що батько йому?.. Звідкіль узявся — хай туди і йде!.. А його не буде — може, і Наталя інша стане.
Маруся (прикро на його дивиться). Бач, який ти! Я й не думала, щоб ти був такий недобрий… Що ж тобі Василь заподіяв, що ти так женеш на його?
Карпо. Прости мене… прости, Марусю. Я, бач, перед тобою, як перед богом, — нічим не таюся, нічого не крию… Мені нічого Василь не заподіяв… І я знаю, що це я гріх проти його замишляю… Та що ж мені робити? Мені все-таки здається, що Наталя кохає його.

ВИХІД II

Увіходе Василь, увесь у поту, виморений і, не примічаючи Карпа, повертається до Марусі.
Василь. Чи ти, Марусю, не знаєш, де батько свердла поховав?
Маруся. Які свердла?.. Там же, у комірчині.
Василь. Нема там того, що мені треба. (Запримітивши Карпа, до його). А-а, здоров, Карпе. Я тебе й не примічаю.
Карпо (понуро). Здоров.
Василь. Що се ти до нас завітав?
Карпо (заминаючись). Та се… он, до неї… То, бач, мати послали до її батька… а його немає дома.
Василь (усміхаючись). А може, й до матері?
Карпо (несміло). Ні… тільки до батька.
Василь. Ну, гаразд… Бувай же здоров. Підожди, може, швидко прийде батько, а мені ніколи. (Виходить).
Карпо. Бач, бач… він сміється… Чого він з мене сміється?
Маруся. Хто там сміється? То в його натура така весела.
Карпо. Ні-ні… Я бачу, я чую… Мене ти не проведеш… То він сміється з мого кохання… Я знаю — знаю… Ні, він — ворог мій… Мені серце каже, що він — ворог… От так і заколотилося все, як його уздріло! Так і

заходило в йому все зле та лихе… (Сидять скільки хвилин мовчки). Ох, прощай, Марусю!
Маруся. Куди ж ти? Хіба не будеш батька дожидати?
Карпо. Діждав уже… Прощай! (Виходить).

ВИХІД III

Маруся. От ще один скніє, пропадає з кохання… Зовсім йому бог розум одібрав… І що воно таке, те кохання? Подумаєш: чого б його побиватися? Не все одно, що Грицько, що Йван? Ніт же! (Задумується). А воно цей Карпо хоч дурний, та хитрий… Бач, куди верне: Василя прогнати, то тоді, може, і Наталя інша стане… Воно справді, якби Василь на який час де дівся… може б, тоді Наталя пішла за Карпа… А там, щоб Василь знову прийшов… побачив, що немає Наталі… Може б, і на другого кого задивився… Може б… Та що се я, дурна, своїм дурним розумом розводжу! (Задумується, потім заводе пісню).

Ой, боже, боже! що та любов може!
Та пошли того, боже, кого я люблю дуже!

ВИХІД IV

Увіходе Василь.
Василь (жартівливо). Агось і я.
Маруся. Ну, то що, що ти?
Василь. Як що? Прохала бога, щоб послав та вже й забула?
Маруся (розчовпавши). Тьфу!.. Про тебе, бач, і річ!
Василь. А про кого ж? Про того, може, що, наче п’яний, поковиляв з двору?
Маруся. А хоч би й про того… Чим не парубок?
Василь. Усім узяв, тільки бог розумом поскупився.
Маруся. У тебе всі дурні, тільки ти й розумний.
Василь. Ага-а! значить, у саме серце вцілив!.. Та господь з ним, я прийшов не за тим. Шукав-шукав свердла — катма! а їсти хочеться… Чи

не дала б ти мені хоч шматочок хліба, поки що.
Маруся. Он же на столі лежить… Не бач?
Василь підходить до столу, лама шматок хліба і, посоливши, одходить; сіда на порозі і їсть. Скільки хвилин мовчать обоє.
Василь (понуро). Чого се він, справді, приходив?
Маруся. Хто?
Василь (прикро глянувши на неї). Що се ти, наче курчат розгубила!
Маруся (образливо). Розгубила… А що?
Василь. Чи не Шкандибенко розполохав?
Маруся. Шкандибенко.
Василь. Ну, жди, поки прийде позбирати.
Маруся (кинувши очима на його). Та й ядучий ти, Василю, господи, який ядучий!
Василь (жартуючи). Який же я ядучий, коли ось узяв невеличкий шматочок хліба та й досі половини не з’їв? А їсти — аж шкура болить!
Маруся (скрутнувши головою). Крути вже та верти! Звертай на хліб святий.
Василь. А то ж про що ти?
Маруся. Про твоє слово гірке та палке! Про твої речі гострі-уїдливі!
Василь. Бач, куди вона гне… Звісно: правда в вічі коле.
Маруся. Не про те я, Василю, кажу; не про правду святу. А про твоє серце зле та недобре.
Василь (зітхнувши). Ну, ще його, Марусю, ніхто не куштував, щоб довідався, чи добре воно, чи ні.
Маруся. Видно й так, чим воно дише.
Василь. Дише воно тим, чим другі надишуть. Цибулею надишуть — цибулею дихатиме, а часником — то й часником; а часом буває і стрюкуватим перцем.
Маруся. Та, мабуть, там у тебе у грудях не серце, а стрючина з перцю!
Василь. Поздоров, боже, можних та заможних, вони таки вигріли ту стрючину, що вся, мов кров’ю обкипіла, так почервоніла.
Маруся. У тебе все можні та заможні!
Василь. Кому тепло, то не кричатиме, що холодно.
Маруся. А тобі чого недостало?
Василь (глянувши на неї). Мені? (Усміхається). Мені їсти хочеться.

Маруся. То не їси хіба?
Василь. Їм же, бач; і зараз їм. Тільки ситий голодному не товариш!
Маруся. Тобі б уже, Василю, гріх таке і казати, як тобі у нас не добре?!
Василь (похнюпивши голову). Оце то те й є, що базікала стара до смерті, поти й словом подавилася!
Маруся. А що ж, може, неправда?
Василь. Та правда ж, правда. Чи не в Шкандибенка її позичила? Он у його матері ще тепліша!
Маруся. Ну чого ти у їх уївся? Чого ти у їх узлився? Що, вони тебе чим зачіпають?
Василь (хижо зареготавшись). Ага! і в тебе обізвалася господарська кров! Е-е, воно, бач, так: яблучко від яблуньки недалеко відкотиться.
Маруся. Ти все одно та одно плещеш: можні та заможні! господарі та дуки! Вони, може, про тебе і не чули ніколи, а ти все одно: вороги та напасники!
Василь (махнувши рукою). Мовчи, глуха, — менше гріха!
Маруся. А я тобі другу приказку скажу: як вовка не годуй, а він все в ліс дивиться.
Василь. Свята правда! Такий з неї холодному кожух теплий, що аж мороз поза спиною ходе.
Маруся. Тебе не переговориш.
Василь. Не шкодуй за ним, небого: то було голодне та вбоге! (Перехрестившись, виходе).

ВИХІД V

Маруся. Чудний та дивний мені оцей Василь! Все тих можних та заможних лає, на свою долю нарікає… І все йому не так, все не по його… Чого йому хочеться? Чого недостає? Щастя йому бажається? Воно за ним само гониться; хто ж винуватий, що він не бачe, де його шукати? Шукає там, де його не було і немає… Хіба сказати йому? Хіба навести його на його?.. Як же йому сказати, як навести, коли він зо мною завжди отак, як сьогодні, говоре?.. Гріх сказати, щоб він недобрий був до мене… Недугувала раз я; так — хвороба якась напалася… Рідна мати не ходила так біля мене, як він падав! І вкриє мене, і розкриє; свіжої води біля

мене постанове; надвір виведе, проти сонечка ясного посаде… Розговорює мене та втішає… З того безталанного часу я сама не знаю, що зо мною сталося… Не любила я його змалку за те, що був такий шустрий та насмішкуватий, а з того разу він став мені такий любий!.. Тільки всього то раз і було! Вичуняла я — знову він став давнім Василем… А я вже думала… Господи! чого я тільки не передумала?.. Та все по-дурному; все те, як сон, розіходиться… Думала, може, він хоч Наталю кохає… Не раз підслухувала їх розмову… Вона йому — як у вічі не вскочить; а він — все однаково, от як зо мною: більше веде насмішкувату та ущипливу розмову… А щось непевне у його на душі; щось у серці його коїться… Недаром і Наталя так турбується об тому… Та скритний же який! Нікому того не покаже, не признається.

ВИХІД VI

Кнур, Кнуриха і Лимериха увіходять, Лимериха трохи випивши.

Кнур. А що, діждалася нас, дочко? Забарили ми тебе? Еге, буває… Буває, що й ти нас підожди. Сумуєш одна?

Маруся. Ні, тату. Чого мені сумувати? Я ось — шию.

Лимериха (до Кнурихи). І така, я вам скажу, самохітня та самовільна! така устряла та упряма, — хоч ти їй кіл на голові теши, а вона — все одно: не піду та й не піду!

Кнуриха. А ви на неї не дуже і налягайте. Ви таки і попустіть; уважте на її молоді літа та серце гаряче. Знаєте: хто не був молодим-дурним?

Маруся (до Лимерихи). Здрастуйте, тітко!

Лимериха (уздрівши Марусю, до неї). Здорова, моя галочко! Здорова, Марусечко! Я тебе й не примічаю. Заклопоталася з твоєю матір’ю та й не туди.

Маруся. Все ви про Наталю клопочетесь?

Лимериха. А про кого ж мені більше клопотати? Про неї, моя дитино; про її долю щасну. (Повертається до Кнурихи.) Та така ж, кажу, сестрице, самохітня та самовільна, як і її мати, каторжна, була!

Кнур. Отак матері подякуй!

Лимериха. Правда, куме, правда; що правда — то не гріх! І я така замолоду була… огонь була!

Кнур. То чого ж його і на дочку ремствувати?
Лимериха. Хіба я на неї ремствую? Я ж тільки прошу її: уваж ти на мене, стару; послухайся матері своєї, що тебе на своїх руках виносила-виняньчила, он яку виростила!
Кнур. Ну, вже, коли б мене дочка моя та не послухалася!..
Кнуриха. То що б було?
Кнур. Що б було? (Суворо). Кланявся б у ноги та просив...
Кнуриха. Всі ви одним миром мазані, — знаємо ми вас... Вам аби все було по-вашому.
Кнур. А то щоб яйця та курей учили?
Лимериха. Правда, куме, правда твоя... А мені ж, нещасній, виходить тепер таке.
Кнур. Бо сама й винувата. Нащо сповадила дочку так? Нащо їй волі багато давала?
Лимериха. Як же мені було їй волі не давати? Одна ж вона у мене, як те зернятко! Тільки ж у мене й поради, тільки й утіхи.
Кнур. Ну і тішся тепер!.. А якби змалку повадки не давала, от би тепер і не скаржилася. Знаєш: учи дитину тоді, як упоперек лави лежить, а не тоді, як уподовж ляже!
Кнуриха. Та хіба в неї Наталя що? Дай, боже, кожній матері таку дочку!
Лимериха. Гріх слова сказати, — добра вона у мене. Чи п’яненька я прийду додому — вона і пригляне, і спати положе; і так — ласкава до мене, поважає... Одно тільки... Усяке бачить наші достатки, що з року на рік все зменшаються та зменшаються; та як їм і не меншати, коли тільки тим і живемо, що зосталося від покійного? Все ж воно не прибуває, а убуває... Тепер я стара; на мій вік ще стане; то сим, то тим боком проживу. А як згадаю, як то їй, молодій, у світі прийдеться жити та бідувати, — то так біля серця і запече... От би і хотілося її за свого життя пристроїти... і лучається добрий чоловік... Та ви знаєте: Шкандибихи син.
Маруся. Я пак і забула, тату, вам похвалитися: Карпо приходив до вас.
Кнур. До мене? Чого?
Маруся. Хотів вас прохати...
Лимериха (перебиває). Знаю, знаю... Я вам усе розкажу, все; постійте тільки трохи... Так ото, кажу, Шкандибенко молодий свата. Чого ж їй?

Такої пари і по світу пошукати: і не поганий, і багатий, і її так кохає… Отже, підіть! Не піду та й не піду за Шкандибенка!
Кнуриха. Ну, вже, правду кажучи, я б своєї дочки ніколи не віддала за його. Там одна стара що за цяця! Цілком же проглине невістку! Знаю я її.
Кнур. Та він, либонь, і на голову трохи шкандибає. Справжній Шкандибенко!
Лимериха. Оже не вірте тому. Я ж його, як своїх п’ять пальців, знаю. Що в його серце добре та покірливе, що він матері своєї слуха, — то-то люди і наказали таке.
Кнур. То що люди, то люди; а то таки у його десятої клепки недостає.
Лимериха. Та хай у його і недостає; зате у моєї Наталі лишня є. От би й порівнялися!
Кнур. Ну, та гаразд. Так об чім же діло стало?
Лимериха. Та об тім же, що Наталя не хоче.
Кнуриха. А як не хоче, то й не силуй. Не тобі ж з ним жити, а твоїй дочці!
Лимериха. Та вона молода — дурна! Не знає свого щастя, через те і не хоче… Оце я і зайшла до вас поради попрохати.
Кнур. Якої ж тобі поради від нас треба?
Лимериха. Вона тебе, куме, за рідного батька почитає і тебе, кумо, поважає; а з вашою Марусею душа в душу живе, — такі вже вірні та щирі подруги!.. То тепер я вас і буду прохати та благати: уговоріте ви мою Наталю; хай вона викине дурну думку з голови, хай послухається матері своєї… Ото і Шкандибенко за тим приходив.
Кнуриха. Отаке вигадай: тебе не слуха — чужих послуха! Та й не приходиться нам, кумо, у се встрявати. Бог знає, яке то щастя Наталине буде за Шкандибенком. А коли ми її умовимо та вона буде нещасна, — не на кого ремствуватиме, як не на нас. І нам гріх від бога!
Кнур. Та чого ж вона не хоче? Другий на підставі є, чи що?
Лимериха. Не що ж то й що!
Кнур. Хто ж такий?
Лимериха. Я вже не знаю, як і хвалиться вам… Василь ваш.
Кнур. Василь?
Лимериха. Еге ж, він. Я його не ганю: він хлопець моторний, тільки що ж у його є?

Кнур. Василь? Хм!.. (До Марусі). Іди, лишень, дочко, відсіль; тобі не пристало такої розмови слухати
Маруся. Я, тату, піду до Наталі.
Лимериха. Іди, моя дитино! Іди, моя рідна! Іди, розговори та розвесели її. Не давай їй плакати та побиватися.
Маруся виходе.
Кнур. Василь… Відкіля ж ти знаєш, що він? Хіба хвалилася вона?
Лимериха. Вона то не хвалилася; та я добре знаю, що він.
Кнур. Добре; я на самоті з ним побалакаю.
Лимериха. Поговори, куме, побалакай, голубе. Умов його — хай одкинеться від неї. Чого йому до Наталі приставати? Він собі другу знайде, з більшими достатками… Знаєш, щоб не гаяти часу, то хоч і зараз побалакай. Ми з кумою підемо… Ходімо, кумо, до мене; ходімо до моєї Наталі, там же й Маруся.
Кнур. Ідіть, а я побалакаю.
Лимериха і Кнуриха виходять.

ВИХІД VII

Кнур (ходячи по хаті). Василь… Невже правда?.. Василь… Я ж його малим до себе взяв, ростив, годував, на добру путь наставляв… І вийшов з його парубок на все містечко: чесний, розумний… Кращої пари моїй Марусі не треба, кращого сина мені не нужно… Хм… а тепер?.. Та невже цьому правда? (Виходе на поріг, гукає). Василю! Василю!
Василь (знадвору). Чого-о?
Кнур. Іди, лишень, сюди на час.
Василь. Та хотілося б воза домайструвати.
Кнур. Віз і підожде, а тебе треба.
Василь. Зараз.
Поти Василь увіходе, Кнур задуманий ходе по хаті.

ВИХІД VIII

Василь (увійшовши). А що тут таке треба?
Кнур (стає, дивиться неспокійно йому у вічі). Слухай, Василю… (Затинається.)

Василь. Слухаю.
Кнур. Кажуть, либонь… Ти сядь, сядь… бо я довго тебе буду питати.
Василь. Та я й постою.
Кнур. Ні, сядь. Та дивись мені у вічі прямо, та кажи по правді.
Василь (усміхаючись). Що це ви, батьку, наче мене сповідати збираєтесь?
Кнур. Сповідати, сповідати… Я хочу тебе дещо розпитати та й тобі розказати.
Василь сідає.
Двадцять років тому минуло, як до мене прибували січові гості. Не самі вони приїхали, а привезли з собою малого хлопця. Я вже тоді був жонатий, та своїх дітей не було… Ото вони і напалися на мене: візьми та й візьми собі за сина… Той хлопець, Василю, був ти.
Василь. Знаю, батьку. Мені про се мати розказували.
Кнур. Не перебивай!.. Намоглися вони на мене: бери та й бери! Пораявся я з Оришкою. І вона каже: чому не взяти? Пошле нам бог дітей — буде годувальником, а не пошле — візьмемо за сина. — Ну, добре. — Питаємо у січовиків: хто ж ти? відкіля? щоб знати, бач, кого будемо годувати… Так і січовики не знають. Кажуть, либонь, одна ватага ходила у Польщу та, звернувшись, і тебе з собою до Січі привезла. От і все… Ну, ми взяли. Годували тебе, ростили, за сина видавали… Уже п’ятий рік тобі пішов, як у Оришки родилася Маруся. От, як родилася, Оришка й каже, та й я сам собі розкладаю: може, оце вже коли Оришка породила дочку, то, бог дасть, породить і сина. Чого ж нам чужого за свого приймати? А чи не породить, то невелика утрата, коли ми тебе і за чужого приймемо… Все єдно, як свою дитину, кохатимемо… І Маруся, виростаючи, щоб знала, що ти не рідний їй… щоб, бач, дивилася і бачила… з ким, може, бог судить їй і віку дожити.
Василь. Спасибі вам, батьку, за вашу ласку. Одно вам скажу: що я Марусю як рідну сестру почитаю. Оже навряд, чи бог судить так, як ви кажете.
Кнур. Як саме? Хіба ти — теє… Хіба правда тому, що Лимериха хвалилася?
Василь. Що ж вона хвалилася?
Кнур. Та, бач, що її Наталка до тебе дуже пада; та й ти, либонь, до неї.

Василь. Я Наталку люблю, як свою душу.
Кнур. То се правда?
Василь. Правда. І то правда, що стара не хоче, щоб Наталка ішла за мене, а хоче віддати за Шкандибенка; а Шкандибенко усяк круте, як би то мене з містечка вижити. Чув я: до старшини лазив, — чи не можна б мене у пікінери записати… щось велику суму сулив. І записали, либонь.
Кнур (боязко). Тебе? у пікінери?
Василь. Мене ж. Писарів родич хвалився.
Кнур (покійніше). Ну, а ти ж як?
Василь. Я?.. Я так рішив: коли мене — у пікінери, то я втечу за Дніпро — у гайдамаки.
Кнур (подумавши). Не йди ти, сину, у гайдамаки. Піймають — голову одітнуть… Краще я тобі ось що пораю: зійди ти, парубче, на півроку чи на рік зовсім від мене… Подайся у степи, або що; переховайся, поти набор пройде. А потім знову приходь до мене… Як сина, тебе прийму; як рідному, буду радий.
Василь (гаряче). Батьку! тату! хоч не рідний, то названий! Я не знаю, як вам і дякувати за вашу раду. Я, як почув, що мене у пікінери записали, то таке на мене найшло, таке зло взяло за серце, що я того Шкандибенка убити намірявся.
Кнур. Що ти, сину? Такий гріх на душу брати? Хай його краще поб’є лиха та нещасна година!
Василь. Одного тільки буду у вас, батьку, прохати, одного благаю: як піду я — одговорюйте ви Наталю від того Шкандибенка. Розкажіть їй усе, що оце було між нами; розкрийте їй очі. Стара хоче силоміць її за його віддати. Побережіть її, сироти, як і мене поберегли, а я вам, поти й віку мого — дякувати буду!
Кнур. Добре, добре. Не турбуйся, козаче; іди тепер коло роботи прався, а на завтра, сину, і в дорогу збирайся. Я тебе виряджу так, що ніхто не знатиме. Хай тоді шукають вітра в полі!
Василь. Спасибі вам, батьку! (Кланяється і виходить).

## ВИХІД IX

Кнур. Отаке склалося!.. Бач, Шкандибенко дурний, а хитрий, що вигадав, — у пікінери!.. Ну, хай же, хай іде... Молода кров гаряча, як окріп на огні, кипить... Хотів, каже, убити... га? Ну — хай прохолоне... Рік мине — багато води утече... А тим часом треба Наталку за Шкандибенка зіпхнути, щоб, як вернеться Василь, не було замішки... Гарний він хлопець, чесна душа — і моїй Марусі якраз до пари. Хоч вона і буде вбиватися, як оглядиться, що його немає, та їй можна буде й похвалитися... підожде... А то — у пікінери! От сучий син! дурний, а розумне вигадав... Піти, лишень, до Лимерихи... Що там вона з Наталкою возькається? Піти, доброю звісткою утішити... у пікінери, мов!.. Хоч вона і хрещениця моя, та що?.. Все ж — своя сорочка до тіла ближче, своя кров рідніше. (Бере шапку і виходе).

Заслона пада

## СПРАВА ТРЕТЯ

### ПОСТАНОВА ПЕРША

Хата Лимерихи, убога, оже до ладу прибрана. Стіни білі та рівні, образи у вишиваних рушниках, заквітчані гвоздиками, васильками, ласкавицею. З правого боку стіни — піч, з лівого — вікно, на вікні пук свіжих квіток у глеку; недалеко від вікна стіл; у середній стіні — двері.

#### ВИХІД І

Коло вікна на лаві сидить Наталя, сумна, невесела, на очах у неї сльози.

Наталя (сумно). Коли б зібрати з усього миру всі лиха, всі сльози, то й вони не здавили б так мого серця, як ота гірка чутка, про котру ще він натякав; ота матірня щира порада... Господи! нащо ти дав мені уха, щоб я почула її від рідної матері? Нащо ти дав мені матір, щоб тільки вона приносила до мого серця нові муки та пекучі сльози? Нащо ти дав мені серце і заклюнув у його любову й шанобу до рідних йому? Живе ж на світі скотина, звірина усяка — і не скаржиться на своє нещастя!.. Згодувала пташка діток — і розпустила їх по світу широкому; виросли пташата малі — кинули і забули про матір свою... Кожне шукає щастя, де знає; ніхто йому силоміць не накидає свого, — кожне по-своєму

щасливе… Чому ж ти, боже, не дав того чоловікові? З самого малу ти прикував його до рідної оселі; наставив над ним старших, що повинні піклуватись про його щастя, про його долю… Наложив на того прокльони, хто перший зламає той закон… Навіщо? Хіба чоловік, дійшовши до літ, сам не знає, що йому робити, де йому своєї долі шукати? (Задумується; гаряче). Та хоч би ж уже рада? А то: не хочеш волею — накинуть силою!.. Нащо ж та воля дана чоловікові, коли її повинні отак гнітити-нехтувати?.. Того не можна, того не годиться… Чому не можна? чому не годиться?.. Споконвіку так люди жили, у таких звичаях виростали… Звичаях!.. Що ж то за звичаї такі? Хіба вони не міняться з людьми? Хіба люди всі однакові на світі? (Задумується). Проклята та хвилина, у яку мене зачали, вільну душу скували життям невільним, а життя — звичаями!.. Кажуть же: поки ще не зачався чоловік, доти він душа без тіла, вільна, носиться в широкім просторі синього неба… Нащо ж мене звідти узяли, на землю звели? нащо вільну душу закували у тіло?.. Там би я носилася, вільна, як вітер, щаслива — як само щастя, не знаючи ні лиха, ні горя!.. А тут? Рідна мати ворогом стає, кує важкі цепи, нові кайдани на твою душу!.. Господи! який же немощний та безталанний чоловік на світі! (Плаче).

ВИХІД II

Убігає Маруся і кидається до Наталі.

Маруся. Здорова, Наталочко! Здорова, моя сестрице! Що се ти? плачеш?

Наталя (підводе голову, важко зітхає). О-ох!.. Коли б ти знала, Марусю, яка туга, яка несамовита та різуча туга краї моє серце!

Маруся. Усе в неї туга! усе в неї горе!.. Ну — чого? Напусте напуск такий на себе, запреться у чотирьох стінах — та ще б її туга не брала!

Наталя. Напуск… запреться… Добре тобі казати те, щасливій та безжурній… А мені що казати?.. Рідна мати впоперек твого шляху стає, з ворогами на твою голову накладає!

Маруся. Що ти верзеш? Де видано, де слихано, щоб рідна мати стала ворогом своїй дитині? Гріх тобі таке казати! Мати завжди піклується про своїх дітей; стереже їх щасну долю… Ніхто не назове щасливими тих сиріт, що змалку позбулися рідної матері.

Наталя. Ні, Марусю, то найщасливіші діти на світі! У їх немає ярма на шиї, вони вільні, як вітер, як сама воля!
Маруся. Яке ж то щастя, коли вони і голодні, й холодні, і босі, й простоволосі!
Наталя. То ще не лихо, Марусю, коли ні в віщо гаразд удітись, часом прийдеться голодному посидіти. Щира праця та непокладлива робота тому горю завгоре! А то лихо, сестрице, коли твоє серце нівечать, на твою душу плюють, над твоєю волею знущаються!.. І немає нікого на світі, хто б за тебе заступився; хто сказав би ворогам моїм близьким: що ви робите? оханіться!.. Знаєш, Марусю, буває іноді таке — я сама собі не рада, своєму життю не рада… Мені здається, краще б було, коли б хто узяв та задавив мене, ніж отак на світі жити, отак мучитись! (Плаче).
Маруся. Ось перестань, Наталко! ось угамуйся! Слухай, що я буду тобі казати.
Наталя. Краще б я оглухла, щоб уже нічого не чути!
Маруся. Ти-бо знову за своє. Ось слухай… Сьогодні був у нас Шкандибенко… Хвалився мені, як він тебе щиро кохає. Так, каже, кохаю, так кохаю, — аж боюся її!
Наталя. Годі, перестань… Не кажи мені нічого за Шкандибенка. Не кажи за того дурня — осоружного, що бач, який він мені противний, — я на його дивитися не можу, — а він лізе, пристає, як та шевська смола до кожуха! Прошу тебе: не кажи мені нічого за його. Є і без тебе ті заступники, що мені ним уха протурчали.
Маруся. Не буду — не буду: угамуйся тільки! (Помовчавши). А мені здається, Наталю… От ти побиваєшся за Василем, а він тебе і сотої долі так не кохає, як ти за ним побиваєшся.
Наталя. Ну, то що? Хіба я сама того не знаю? Хіба я сліпа, що не бачу?.. Хай він не тільки на сотню, на тисячу разів менше мене кохає, ніж я його, — і все-таки я його кохатиму і кохати не перестану!.. Коли хоч невеличка іскорка кохання жевріє в його серці; коли хоч одно моє слово прийшлося йому до душі і він пам'ятатиме його, — я його кохатиму, як і кохала!.. Скажи він мені: Наталю! я на тобі женитися не можу, будемо так жити… То ти думаєш, я б задумалася? Як вітер, як буря, зірвавшись з своїх припонів, не знає ні впину, ні заборони, — так би я кинулася за ним, і ніщо б мене на світі не здержало, не зупинило!.. Тільки він не

такий, Марусю, щоб бажав мого нещастя, моєї погибелі. Коли б він був на місці Шкандибенковім і побачив, що він мені не милий, — він би зразу одкинувся… Бо він — чесна душа.

ВИХІД III

Увіходять Кнуриха і Лимериха.

Кнуриха. Ось і ми до вас прийшли — не забарилися. Здорова, Наталочко! Здорова, моя дитино! Чого се в тебе таке личко смутне і очі заплакані?

Лимериха (гостро глянувши на дочку). Хіба не видно чого? Ревла, як корова!.. Ну, скажи ти мені: чого ти ревеш? чого ти піниш?

Наталка. Од щастя, мамо!

Кнуриха. Ось годі тобі, стара, гукати та стелю зривати! Дай ти дитині очуматися; заспокій її душеньку засмучену.

Лимериха. Тай дозолила ж вона мені, до живих печінок дойняла своїми ревами та жалощами! Вона дума, як рюма, то по її і станеться… Ніколи! Сказала тобі: не віддам за того, за кого тобі хочеться — і не віддам!

Наталя. Уже ж і я не піду за Шкандибенка.

Лимериха. Ні, підеш!

Кнуриха. Стара! угамуйся, кажу.

Маруся. Наталко! не переч матері.

Наталя. Не піду!

Лимериха. Підеш!.. На зло тобі — віддам за його!

Наталя. Не віддасте.

Лимериха. Чому? чому?

Наталя. Тому, що не піду. Хіба — силою.

Лимериха. І силою віддам тебе! Зв’яжу — та віддам!

Наталя. А я втечу… От побий мене, боже, — утечу!

Лимериха. Ні, брешеш — не втечеш… Я тебе на цеп візьму!

Наталя (крізь сльози). Мамо, мамо! Що ви кажете? що ви говорите? Оттакого добра ви своїй дитині жадаєте? Оттакого щастя їй добуваєте?

Лимериха. А що ж мені робити з тобою? Кажи тобі ласкою — ти не слухаєш.

Наталя. Як же його, мамо, слухати, коли воно не любо серцю моєму.

Лимериха. Плювати я хотіла на твоє серце, от що! Я знаю, хто тобі у

зуби зав’яз; та лишенько, бач, — не сватає! Та хоч би і сватав, — от тобі хрест, Наталко, — не бути тобі за ним! Краще мені в домовині тебе побачити, своїми руками тебе задавити!.. І подумай таки своєю дурною головою: що в його є? що він має? Приймак, наймит — та й годі! Ні хатки, ні паніматки… І що ти взяла собі в голову? що ти думаєш собі? Підеш за його — до своїх злиднів та чужі приточиш. Дасть господь вам діток діждати, — на втіху хіба? — По миру у старці пустите!.. Дочко, дочко! згляньсь ти на бога, згляньсь на свою матір стару, що тебе ростила-кохала, від свого рота одривала — тебе годувала! Все ждала щастя, все ждала долі… От же і діждала! От же і вигодовувала собі на лихо нелюбу дитину!

Кнуриха. Годі, стара, годі. Наталко! змовчи хоч ти; ти — менша.

Маруся. Наталко!

Наталя. Чим же я, мамо, вам не люба? Чим не догодила? То тільки ви мені не даєте ні в чому волі.

Лимериха. Волі!.. Якої тобі волі? Ти ще не знаєш, дочко, тієї волі, до чого вона доводить. Коли б ти знала, яка то воля — ти б від неї сама, як од лиха, поли врізала та тікала!.. Дівоча воля — то погибель!.. А ти кажеш: волі!.. Ти кажеш: якого-то щастя мати дбає, коли не дає волі? А не знаєш, що мати серця одкулупнула та дала своїй дитині, аби воно було щасливе… Ще ви бігаєте дітьми, ганяєте малими, а в неї серце не на місці, з голови не виходить думка: якби то так зробити, щоб вони були і покійні, і щасливі… Ні, дочко, не жалієш ти матері своєї; не хочеш задля неї добра зробити і тікаєш від свого щастя!

Наталя. Яке ж мені, мамо, щастя буде, як я за нелюбого піду?.. Та ні поговорити, ні порадитись!

Лимериха. То все дурниця, дочко, химери на себе такі напустила! Що то кохання? — дурниця, та й годі!.. Черв’як закруте у лобі, заграє кров у серці, западе у око парубоче обличчя, — от і кохання! А поберуться, — місяця не зійде, — як уже у їх і лайка, і сварка, і сльози, й докори! Хіба ми не бачили, проживши на світі стільки? Проживи ти з наше, тоді скажеш: чи бреше мати, чи правду каже.

Наталя. Я й не кажу того, мамо, що ви неправду кажете… Ви зжилися з такою правдою — то воно вам і здається так.

Лимериха. І ти поживеш — і тобі здасться.

Наталя. Ні, не зживуся я, мамо, з тим. Не так воно мені руба становиться, щоб я зжилася з ним.
Лимериха. От же кажу, що то все — дурниця… То — кров одна… А підеш, дочко, за Шкандибенка, будеш сама дякувати. Подумай тільки, чого в його немає? І воли, і корови, і слуги, і прислужниці! Схочеш робити — робитимеш, не схочеш — лежатимеш. Тільки порядок давай — само діло зробиться… Та й про мене згадай, на мене зглянься. Пора моїм старим кісткам і спочинок дати; годі день у день тупцюватися — пора і спокій мати. А де ж я спокій такий матиму, як не у його — в заможного зятя?
Наталя. А мати його? А свекруха? забуваєте? Та в неї і земля спокою не має; вона на неї не ступить без того, щоб не налаяла та не проклинала!
Лимериха. Чого, дочко, люди не накажуть? чого не набрешуть? Мале-невеличке візьмуть — перекрутять його та перевернуть, — он яке виплетуть завбільшки!.. І свекруха, — хоч і чужа мати, та не звір же вона справді, не вовче серце має! Будеш коритися та догоджати — і свекруха до тебе добра буде; а будеш отак, як оце з своєю матір’ю, суперечитись — звісно, і вона навпроти тебе піде.
Кнуриха (з плачем до Марусі). Слухай, дочко, слухай, що кажуть розумні люди. Слухай — та навчайся.
Маруся (плаче). Наталю! Послухайся матері, послухайся…

ВИХІД IV

Ввіходе Кнур.

Кнур (глянувши по хаті). Що це ви за ревище та за воїще підняли? Поховали кого, чи що? І ти, стара, туди? І ти, дочко? Чого?
Лимериха (указуючи на Наталю). Це все вона… З нею нічого не поробимо. Усі її уговорюємо та умовляємо, а вона — як своє та й своє!
Кнур. Та що ж тут у вас таке? Розкажіть мені толком, по ряду… Кажи, Наталко, чого се ти сама плачеш і других до плачу довела?
Наталя. Хай мати кажуть.
Кнур. Ну, кажи, стара.
Лимериха. Та все ж таки того, що, бач, Шкандибенко сватає Наталку. Ми всі раємо їй іти, а вона не хоче за його, а хоче за Василя.

Кнур (лукаво). За якого Василя?
Кнуриха. За нашого… Хіба не чув, не знаєш?
Кнур. Мовчи! Хай одна доказує.
Наталя (убік). О, господи! підкрепи мене немощну, малосилу!
Маруся. Наталочко!
Лимериха. Та за вашого ж таки Василя.
Кнур. Ну, а Василь що? Хіба давав який привід?
Лимериха. Та я вже не знаю. Він мені нічого не казав.
Кнур. А тобі, хіба, Наталко, казав що?
Наталя мовчить.
Чого ж ти мовчиш? Кажи; все кажи — не бійся… Я знаю Василя; він хлопець чесний і Наталці якраз під пару… Ну, так повідай: казав що?
Наталя (закриваючи очі руками). Він мені нічого не казав. Та я його… кохаю… і він — мене.
Кнур. Кохаєш… ххе! Кохаєш… Шкода… А знаєш, чого Василь мовчить, нічого не каже?.. Знає, що тобі за ним не бути… Він на черзі… Його у пікінери записали.
Наталя (злякано). Як, у пікінери? Василя?
Маруся. У пікінери?!
Кнур. Еге ж, у пікінери.
Кнуриха. Що це ти плещеш, старий? Як же се можна? Де ж се видано, щоб одинця у пікінери писали?
Лимериха. А що, Наталко, а що?
Наталя (схилившись, плаче). Боже мій, боже! Того ж він такий сумний та задуманий завжди. (До Кнура.) Дядечку! батечку! Він у вас виріс і згодувався; ви його за рідного сина маєте… Невже ж ви попустите, щоб його взяли у пікінери? Невже така неправда повинна статися?
Кнур. Попустите… Як же його не попустити? Коли його, бач, записали… Що ж ти зробиш?
Кнуриха. Як, що зробиш? А жалітися! Хіба в нас немає полковника?
Кнур. Цить! Не роби базару, стара. Слухай, що далі буде. Оце, як ви порозходились, прийшов він до мене та й хвалиться своїм лихом. Коли, каже, візьмуть у пікінери, — за Дніпро передамся, в гайдамаки піду! — Отаке, одказую йому, — вигадай! Важко стало голову на плечах носити, то щоб її зняли, що в гайдамаки надумав? — А він: а що ж мені робити?

Все рівно де пропадать, то пропадать! У гайдамаках, каже, хоч своя воля, а в пікінерах — поженуть тебе аж в Московщину… — Та ще ж, питаю, може, се й брехня. Відкіля ти дознався? Може, ще можна і горю запомогти? — Ні, вже, каже, не запоможеш горю. Писарів родич хвалився, що записали. А що, каже, написано пером — того не вирубаєш і топором. — А одкупитися, питаю, хіба не можна? — Не такі там, одказує, руки ходили та ноги тупцювалися, щоб то було можна. Нащо вже, каже, Шкандибенко там лазив, великі гроші давав, — так і грошей не взяли.

Кнуриха. Як, Шкандибенко?

Кнур. Сиди — й не писни!.. Чого ж, кажу, Шкандибенко за тебе викуп давав? Хіба ти його прохав, чи що? — Ні, каже, я його не прохав. Він сам якось дознався. Устрів мене; розпитує… Ходім, каже, я все переверну, все перероблю. Не вдавить мене та сотня або й друга; а ти мені, як розживешся — віддаси, а чи й не віддаси — то чому доброго діла не зробити?

Лимериха. Бач, дочко, бач! А ти кажеш: Шкандибенко лихий, Шкандибенко недобрий.

Наталя. Брехня! все брехня! Не вірю я нічому, не повірю! Це назнарошне таке виплели та виплутали, щоб мене обдурити… Не вірю, не вірю, поти сама від Василя не почую!

Кнур. Отакечки!.. Так себто я брешу? Себто я став перед дочкою покійного Лимаря брехати? Перед своєю хрещеницею? Себто вона мені, хрещеному батькові, брехню завдає?.. Гарно, гарно! Спасибі; здобувся ласки… Нічого, кумо, вигодувала собі дочку, виростила на втіху… Хрещеному батькові брехню завдає! У вічі — завдає! А пропадай ти, зла личино, щоб я став перед тобою душею кривити та словом ламати!.. Жінко, дочко! ходімо звідси. Щоб ваша нога не була ніколи тута! (Схоплюється йти).

Лимериха (переймає). Куме! голубе мій. Постій, підожди… Вибач ти її дурну-нерозумну; зглянься на її серце молоде-гаряче.

Кнур. Кого вибач? На що зглянься?.. Що вона в тебе семилітка, що нічого не тяме, не розбирає? Заміж збирається, а брехню хрещеному батькові завдає! у вічі завдає! (До жінки і дочки). Ходімо звідси, щоб ще була кращої дяки не здобулися.

Лимериха (до дочки). Дочко! дочко! Що се ти накоїла, що наробила?.. Зараз мені падай батькові у ноги та проси, сльозами моли його вибачити тебе, нерозумну!
Наталя (ридаючи). Не вірю! не вірю!.. Брехня! все брехня! (Припадає до столу, ламаючи руки).
Кнур. Бреши краще ти, молодша, а не мене, старого, заставляєш брехати! Тьфу! на твою голову дурну! (Швидко виходе, за ним Кнуриха і Маруся).
Лимериха. Підождіть! підождіть!..
Заслона пада
ПОСТАНОВА ДРУГА
Обставини першої справи.
ВИХІД І

Дівчата гуляють по леваді.
1 дівчина. Чи чули, дівчата, таке, як я чула? Декілька разом. Яке? 1 дівчина. Кажуть, Наталка збожеволіла. Дівчата. Як, збожеволіла?
1 дівчина. Та так. Найшло на неї такс — наче сказилася, прости господи! Кнура, хрещеного батька свого, з хати вигнала. З його дочкою, Марусею, — яка вже вірна була! — а вчора, либонь, і її вигнала, і матір Марусину.
Дівчата. Чого ж се так?
1 дівчина. Там, як розказувать, то й за день не перекажеш.
2 дівчина. Та то ж усе через те Шкандибенкове сватання.
Дівчата. А він і досі її не одкинувся? Устряв та й устряв!
3 дівчина. Як свиня в огород: її по пискові, а вона — лізе.
1 дівчина. Та, бога ради, і Наталка добра! Як таким женихом, як Шкандибенко, та перебирати? Чого їй треба? — Молодий, багатий… Ніт — Василь Безродний у зуби застряв! А що Василь має? що у його є? Он, либонь, беруть у пікінери.
3 дівчина. Беруть… Знаємо ми, як беруть!
1 дівчина. А то ще не беруть? Шкандибенко, либонь, ходив і викупати, так — нізащо!
3 дівчина. Та то все — брехня!
1 дівчина. Яка ж брехня, коли мені сама Маруся Кнурівна учора

розказувала. Розказувала, і як Наталка її батькові брехню завдала, як з хати вигнала. Казала і те, що Василь сьогодні збирається утікати, поти набор пройде.
З дівчина. І все-таки то — брехня!
Ген показується Наталка.
Та ось і Наталка. Дивіться, яка страшна: сама з собою говоре. А заховаймося за дерево та послухаємо, що вона каже.
Мерщій ховаються.

ВИХІД II

Наталка увіходе, бліда, заплакана; коси нечесані — розкуйдалися.
Наталка. Господи боже! Невже до тебе не доходять ні людські муки, ні гіркі сльози?.. Ти ж все чуєш і все знаєш! Невже ти не бачиш мого плачу кревного, мого горя тяжкого? Увесь світ уже те бачить… Немає місцини в моєму дворі, щоб не скоштувала моїх сліз гірких; вся одежа моя просоліла ними. Немає куточка в моєму серці, щоб не переболів та не перемлів від горя та скорботи… Немає малої-невеличкої жилочки в мені, щоб не молилася до тебе, не засилала свого гарячого жадання: або щастя дай, або смерть пошли! А ти… як стіна та… глухий і німий! (Задумується). Ще учора… Що учора?.. Учора жила ще надія в моєму серці, ще гріла його і учора — задавили її… Мати, хрещений батько її задавили… (Помовчавши). Невже то правда? Невже Василя візьмуть у пікінери?.. Чому ж він не прийде, не скаже мені?.. Хо би де стрінутися з ним… От же скільки сьогодні сходила хоч би де здалека побачила… І повз Кнурове дворищ йшла — його не видно… Певне, люди наплетуть такого, що... Та — хай плетуть! Що ж, коли я люблю Василя?.. Люблю і любити буду!.. Чого ж він до мене такий нещирий та не прихильний? Можна б же прийти і сказати… А він — мов чужого, цурається мене… Я знаю, чому він не йде. Він не хоче мене вражати, не хоче моєму серцю більшого жалю завдати… Не слухайся, Василю, свого чесного заміру! Більшого лиха не буде, як є; як терплю я його… Не ти — другі мені доведуть про його та ще й насміються доводячи… Чого ж ти криєшся? Прийди, мій голубе, дай побачити тебе, розпитати: чи правда то?.. Учора мені все те здалося такою брехливою правдою, що я не здержалася і

прямо брякнула нею у вічі батькові… Мати каже, що батько дуже розгнівився і заказав, щоб і Маруся не ходила до мене… Я не пам’ятаю, що було учора… Може, я чим і прогнівила батька, може, перед ним і провинилася… Одно тільки — чогось воно мені все здається брехнею. (Задумується). Брехня, — а душу і серце опекла… Я чую, як та отрута гірка-пекуча ходе по моїх кістках, переливається у моїх жилах, студе-холоде, моє серце… Ну, що, як то правда?! (З горя ламає руки). Ззаду показується Шкандибенко.

ВИХІД III

Карпо, углядівши Наталю, іде до неї крадучись.

Карпо (тихо). Наталочко! Наталю! (Голосно). Чого ти тут сама блукаєш? Ходімо додому; там тебе мати жде.

Наталя (довго дивлячись на Карпа). Карпе! ти, кажуть, добрий чоловік.

Карпо (зрадівши). Не знаю, Наталю; їй-богу, не знаю. Може, і добрий.

Наталя. Коли ти добрий, то прошу-молю тебе: не ходи ти за мною, не никай, як та тінь, куди я піду.

Карпо (понуро). Я був у тебе… Не застав дома… Мати каже: пішла гуляти. Піди, каже, за нею… Я й пішов.

Наталя. Чого ж тобі треба від мене?

Карпо. Мені? (Довго шукає слова.) Нічого… Я так… я, значить, тебе люблю дуже.

Наталя. А коли любиш, то й уваж того, кого любиш: не ходи за мною.

Карпо (помовчавши). За ким же мені ходити?

Наталя. За ким хоч… Хіба мало є дівчат в містечку? Вибери собі любу та й ходи за нею; а мене покинь — забудь… Я не люблю тебе.

Карпо. Не любиш… (Зітхнувши). Я знаю, що ти Василя любиш.

Наталя. То чого ж і в’язнеш, коли знаєш?

Карпо. Так Василя ж у пікінери записали… Його, значиться, аж в Московщину поженуть, а може — й на край світа.

Наталя. Ну, то що?

Карпо. А тобі ж як бути?

Наталя. Ти хіба поможеш моєму горю, що питаєш?

Карпо. Та я б же з радістю поміг… Що ж, коли ти мене не любиш!

Наталя (убік). Мені шкода його. Він хоч трохи й пришелепуватий, а справді добрий. (До його). А якби я тебе любила, що б же ти зробив?
Карпо (радо). Еге-е-е! Якби то ти мене хоч трохи любила… На мізинчик, на півмізинчика… хоч капельку… Батечку мій! Тоді б я усім хлопцям сказав: брешете ви, сякі-такі сини!.. Вони, значиться, сміються з мене, що я тебе люблю, а ти мені у вічі плюєш… Коли ж то таке було, щоб ти мені плювала у вічі?
Наталя. Може, й діждешся.
Карпо. А краще б було, коли б ти на мене не плювала та заміж за мене пішла… Як би ми зажили з тобою!
Наталя. Як же б ми зажили?
Карпо. Господи! як би ми зажили!.. То я тебе люблю, а то б — удесятеро ще більше любив… Та де удесятеро? у двадцятеро, у тридцятеро!.. Зодягав би тебе, зобував би тебе… Сам з ліжка зводив; черевички на ноги назував.
Наталя. Ну, а мати твоя?
Карпо. Мати моя?.. Сердита дуже. Та й мати моя тебе вподобала. От би, каже, кого за жінку мати! Ся б, може, і доглянула… Сватай, каже. Як поженитесь, я вас одділю… Самі будете жити.
Наталя (подумавши). Оце ж ти мені, Карпе, усе розказав; а тепер слухай — я буду розказувати. Добре це все, коли воно так буде, як ти розказуєш; а як не так?
Карпо. Так от тобі великим Христом-богом заприсягну, що все буде так!
Наталя. І не божися, Карпе, і не присягайся. Тепер ти так думаєш і твоя мати так каже. А прийдеться до життя, — вона тоді зовсім інше заспіває.
Карпо. Ні, моя мати не така. Що сердита вона — то правда; а що пообіцяє — так тому і бути. А коли вона справді нас одурить… То… і не послухатися ж можна… Доки ж мені її слухатися та коритися, пора і своїм розумом жити. Не маленький же, бач, я!
Наталя. Та ти не маленький, та тільки своєї волі не маєш.
Карпо. Хто, я? Та я!.. Ти тільки скажи мені… Та я проти всього світу піду, на всіх наплюю! Аби ти мене одного любила.
Наталя. Ну, а як я тебе не люблю? Не можу тебе любити?
Карпо. То-то й є, що ти мене не любиш. Не що мене й крушить та сушить!.. Ти Василя одного знаєш; а, правду кажучи, Василь за тобою не

дуже то побивається. Та ще оце йому лихо припало — то він і зовсім забув про тебе.
Наталя (прикро дивиться на його, мов правди вивіряє. Сама собі). І цей те ж плеще! (До його). Невже тому правда?
Карпо. Чого ж мені брехати? Я чув… До мене доходила чутка, що, либонь, старий Кнур та його для себе гонобить… для своєї Марусі.
Наталя (злякано). Марусі?
Карпо. Не знаю, Наталю, може, то люди й брешуть, тільки ходила така чутка… Та он, глянь, і вони.
Ген-ген між деревом показується Василь, одітий по-дорожньому, з торбами за плечима; біля його, Маруся — смутна. Вони щось говорять. Це Василь здійма шапку, хреститься і цілується з Марусею. Вона так і припала до його.
Наталя (гукає). Василю! Василю!
Василь тим часом, поцілувавшись з Марусею, мерщій скрився, мов зачув гук Наталин; Маруся собі побігла у противну сторону.
Чого ж ти побіг? Куди ти скрився? Вернися та вбий мене! своїми руками задави! Мені легше буде від тебе смерть прийняти, ніж отаку наругу переносити, отаку зраду бачити!.. Василю! І бог тебе не скарає, люди не осудять?! (Плаче).
Карпо. Не плач, Наталю! Не вбивайся, моя любо… Не псуй краси своєї, не суши вроди дівочої!
Наталя. Василю, голубе мій! Вернися!.. Одно слово… одно невеличке слово скажи… І я забуду… все забуду!..
Убіга Лимериха.
Лимериха. Що це за крик такий? Це ти, Наталко, так гукаєш? Чого се ти?
Наталя (плаче). Василю! Василю! Вернися хоч на хвилиночку!
Карпо. Та то вона, матусю, Василя вздріла. Отамечки обнімалися з Марусею.
Лимериха. А що, дочко, а що? Не я тобі казала, не я говорила, як він тебе любить, як кохає? Став би він тебе голу та вбогу кохати!
Наталя. Мамо, мамо! Невже і Василь такий? Невже і він дивиться на те — в кого що є, хто більше має?
Лимериха. А ти думаєш як? Цілуваннячком та милуваннячком буде ситий? Життя, дочко, довга нива та ще й колюча. Треба більше всього

про те дбати, як його у світі прожити, а не цілування справляти! То все — дурниця! кров молода грає!
Наталя. Що ж мені тепер робити, бідній? Що казати, безталанній?
Лимериха. Що робити? Слухайся, дочко, того, що мати каже та розум добрий наказує… Зрадив він тебе, занехаяв, — наплюй і ти на його! Ось тебе хто і порадить, і одрадить. (Указує на Карпа).
Карпо. Наталочко! та я тебе… як голуб голубку голубитиму!
Наталя. Боже мій, боже! Все пропало, все… Все на світі тільки одна зрада та брехня гіркая!.. Робіть тепер зо мною, що хочете. (Схиляється до Шкандибенка, плаче).
Карпо. Наталочко! бідная моя! Не побивайся так. Не варт він слова доброго, а не то що побиватися за ним.
Лимериха. Дочко моя, голубко моя! Отак би і спершу треба; отак би й давно! А не то що — сама мучишся — і других мучиш… Бий того сила божа, хто тебе дурив та світ тобі мутив! Веди її, сину, додому. Тепер вона твоя, навіки твоя!
Карпо помалу ступає, піддержуючи Наталю, за ними Лимериха.

ВИХІД IV

Дівчата з-за кущів вибігають.
Дівчата. Отаке бачили? Ну, тепер Наталка за Шкандибенком буде!
1 дівчина (до 3-ої). А що, чия правда? твоя?
3 дівчина. Ох, ще побачите, чия буде правда, як Наталя дознається, що її дурять.
Дівчата. Та вже що б там не було, а на весіллі погуляємо. Погуляємо, погуляємо! А поки що — давайте заспіваймо. (Співають).

Ой і зрада, карі очі, зрада…
Чого в тебе, милий, нещирая правда ?

Заслона пада
СПРАВА ЧЕТВЕРТА

Хата Шкандибихи, багато убрана; по стінах вишивані рушники порозвішувані, замість лав стільці, червоною краскою викрашені. На середній стіні — двері, на праву руч — груба з лежанкою, у кутку — стіл, над столом божниця, шовковими рушниками огорнена, перед нею на ретязькові лампадка, а геть трохи далі — на ниточці голубок кружляє.

ВИХІД І

Шкандибиха сидить на лежанці. Карпо стоїть недалеко від порога.

Шкандибиха. Казала я тобі, сину, не бери ледащо в двір! Візьми ти отецького роду та міщанського звання; щоб і в себе що мала, була рівна та була вірна. А то — яка вона в тебе жінка? Що вона тобі принесла? Узяв же, як той кілок, голу; нарядив її, як ту паву… Що ж вона, вдячна за те? Діждешся дяки — дожидай!.. Ті бісові злидні такі самохітні та самовільні, що й слова накриво не кажи, так зразу і стрибне вгору! Нащо брав? Хто примушував брати?! А ти — мовчиш; ти дивишся — та потураєш.

Карпо. Що ж мені робити, мамо?

Шкандибиха. Як що робити? Бери дрючину та бий до рук! Як ту товаряку, лупи! От вона і буде боятися, буде поважати… Де страх — там і бог… А то немає на неї страху ніякого — вона свою волю все більше та більше забирає… Ти не кажеш нічого, мене слухати не хочеш, — який же між вами лад буде? От і тепер: куди вона повіялася? чого вона повіялася?

Карпо. Вона хвалилася, що до матері піде.

Шкандибиха. Чого?.. Чого до тії матері день у день тьопатися? Чоловіка та свекруху судити? Знаю, знаю… Там то вже наговоряться та насудяться! І сяка і така! і сякий і такий! Чоловік противний, свекруха уїдлива! Чого з ними дома сидіти?

Карпо. Що ж, коли я її, мамо, так люблю, що у мене рука не здійметься її ударити.

Шкандибиха. Бо дурень пришелепуватий!.. Ти любиш, а вона тебе?.. Дурень, дурень! Люби жінку, як душу, а труси, як грушу! Не б’єш, не учиш її, — за що ж вона тебе буде любити? Якби не раз — не два виманіжив добре — от би вона і знала, що то чоловік у неї, а не макуха яка-небудь… А то: який з тебе чоловік? Що з тебе за чоловік?.. Вона тебе

по всьому містечку славе, дурним величає, а ти — мов не чуєш… Сину, сину! ти таки зведеш мене на той світ… Незабаром закриються очі мої, зложу свої руки, — що тоді буде з вами? Що станеться з тим добром, що надбала для вас? Вона ж його рознесе по всьому світу, розтринькає по всіх усюдах! Як мені буде лежатися на тому світі і дивитися, як чужа ледача дитина розносе добро, нажите віками… Оханися! Що ти таки думаєш собі?

Карпо. Та я вже терплю-терплю, та як і одважуся! то знатиме вона мене!

Шкандибиха. Знатиме! По чім вона тебе знатиме, коли ти їй у всьому волю даєш, у всьому потураєш? От якби пішов та загнав гострим батогом додому, то вона б не ходила! А то, може, там з другими хихи та сміхи заводе, а ти дома сидиш, її дожидаєш… Може, сама мати і зводні зводе… Крутила ж, небійсь, та вертіла, як сватався; підставила якогось ланця-пройдисвіта, щоб тебе обдурити та твою голову закрутити!.. Знаю я тих Лимерів; споконвіку вони такі були! А ся ще в надаток і до скляного бога молиться! Чому ж його не спіймати дурня якого, щоб ради дочки заливав їй очі? Був один, що збула за його., думала: от то багатого зятя знайшла; то-то заживу! Добре ж, що в сього зятя та мати жива, — не попустила чужим добром порядкувати… А якби її не було? То обійшли дурня; окрутили, як знали, а то б — і добра його посіли!

Карпо. Еге-е! Так би я їх до добра ї підпустив!

Шкандибиха. Хто, ти? А навіщо ж її, як ту куклу, рядиш, як ту паву, водиш?

Карпо. Хіба воно, мамо, гарно буде, коли вона, моя жінка, та як старчиха ходитиме?

Шкандибиха. Хіба я велю тобі у дрантя та шмаття її рядити? як ту старчиху водити? Можна ж і простеньке яке справити та щоб воно не било, як те сонце, у вічі. А то на-пиндючив на неї аж горить усе! налегичив рублів і в десять не вбереш! Носи та вихорся перед людьми! Іди — щоб усі тебе бачили! Може, знайдеш другого, кращого від чоловіка.

Карпо. Наталка, мамо, не така.

Шкандибиха. Вір ти їй! Вона в тебе свята та божа! А наряджається отак — чого? А щодня тьопається з двору — куди? Нема того, щоб дома сидіти та чоловіка глядіти, — ніт, повіялася! Свекрусі, може б, коли і в

голову треба заглянути, — дарма! Хай свекруху хоч і нужа з'їсть!
Карпо. То я її, мамо, піду покличу, щоб піськала вам.
Шкандибиха. Нужне мені її ськання, — куди пак! Хай би вона хоч тебе гляділа, а то... Он плещуть, що той пройдисвіт-утікач незабаром звернеться... Гляди: наплює на твоє багатство та за ним повіється.
Карпо. Хто, Василь звернеться?
Шкандибиха. Не який же біс, як не він!.. Я вже чула, переказував до Кнурів: незабаром звернуся... Утішайте Наталку, хай не сумує.
Карпо. То це Василь? То як же се? Хіба вінчану можна одняти?
Шкандибиха. Ох, йолопе, йолопе! дурню, дурню! І того не розбереш, і того не розшулічиш, що такому, як Василь, — і ніж не сват!.. Що йому до того, що вінчана? Прийде, змовляться та й змандрують обоє.
Карпо (заметушившись). То я зараз піду... Я її зразу приведу... Запру її, нікуди не пускатиму!.. Де моя шапка? Я зараз, однією минутою звернуся. (Вибігає).
ВИХІД II

Шкандибиха (сама). Слава богу, хоч цим його пройняла, хоч цим підшпигонула! Може, хоч тепер за розум візьметься; а то ж розпустив її, розпонадив — і не кажи, і не говори нічого, — так і стрибне вгору, так і заб'є баки!.. "Коли мені чоловік нічого не каже, а ви будете бучу збивати..." Ох, гірка ти мені та ненависна! Ще дівчиною бувши, ти мене в саме серце образила. Не забуду я тії образи!.. Думала: невісткою станеш, — згадаю я тобі давнє, — одригнеться воно тобі печінками! А ти й тут, як та лисиця, хвостом крутиш: як вода, поміж пальцями пробігаєш! Його, видно, кошачим мозком обпоїла, блекотою обгодувала та думаєш і надо мною верх узяти? Не діждеш, зла личино! Не дамся я тобі до рук! Погуляю ще я над твоєю головою та над твоєю пихою!.. Мені аби його проти тебе зняти, до себе привернути, а тоді я скручу тебе! Отут, у жмені в мене будеш сидіти, у ногах, як гадюка, звиватись... Схочу — попущу жити; схочу — розтопчу!.. Підожди ще трохи; підожди — незабаром діждешся.
Увіходе Наталя.
Наталя. Куди се Карпо так побіг? Гукала-гукала, а він — мов оглух.
Шкандибиха. Туди, куди й ти віялася.

Наталя. Я ходила до матері.
Шкандибиха. Чого до тії матері день у день ходити?
Наталя. Я ж не знала, що до матері не можна.
Шкандибиха. І до неї без спросу не ходять!
Наталя. Кого ж мені питати?
Шкандибиха. Кого питати? Хіба в тебе чоловіка немає? Хіба в його матері немає, а в тебе свекрухи? Ні-і, потьопалася, повіялася!
Наталя. Я ж не знала. Я ж думала, що до матері можна.
Шкандибиха. Ти все не знаєш! Ти все думаєш: не знаєш! А нема того, щоб спитати?
Наталя. Та я ж до рідної матері пішла. Не до кого ж я ходила?
Шкандибиха. Хоч і до рідної, а без спросу не ходи! Чого ти до неї пішла? Давно була? Ще не наговорилася та не насудилася з матір'ю про свекруху та дурного чоловіка, що жаліє жінку… А-а — дурний, дурний! Якби взяв арапій та одтюжив-одідрав, як ту шкодливу кішку, щоб не ходила щодня, не тьопалася без спросу не знать куди та не знать чого!
Наталя. Ну, скажіть мені, мамо: чого ви від мене хочете? Чого вам треба? Я ж, здається, і годжу вам, і послухаюся в усьому.
Шкандибиха. Як ти годиш? Як ти послухаєшся? Ти хоч би своєму чоловікові годила, його доглядала, щоб не ходив, як навісний, з задуреною головою!
Наталя. Хто ж сьому виною? Ви ж усьому виною… Завжди ви нас цькуєте та каламутите; завжди йому наказуєте бити мене та нівечити.
Шкандибиха. Ще тебе не бити? Ще не бити? Та тебе вбити — мало! На огні пекти — мало!
Наталя. За що?
Шкандибиха. Щоб не дурила світом! Не зводила з ума!
Наталя. Кого я дурю? Кого я з ума зводжу?
Шкандибиха. Кого? Не знаєш кого? — Чоловіка свого дурного!.. Адже ж вішалася там на одного волоцюгу — не повісилася; та знайшла дурня, що прийняв покуту на себе.
Наталя (з жалем). І се ви кажете? І в вас язик повертається се казати? (Гордо). Спитайте ж Карпа! Спитайте його: хто вішався? Я вішалася, чи ваш Карпо мою матір напував та підбивав, щоб віддала за його? Спитайте увесь мир, все містечко, — хай нас люди розсудять!

Шкандибиха. Чого се ти так розпащекувалася та розбазікалася? Чи, бач, яке сказала? Чи, бач, як уразила?
Наталя. Яка ж добра свекруха таке скаже про свою невістку?.. Покуту прийняв на себе?.. Та ви б же мене живцем з’їли, не соливши ковтнули, якби то була правда!
Шкандибиха. Мовчи, сучко! мовчи! Ти тільки себе знаєш, за себе умієш стояти; а до других тобі байдуже.
Наталя. До кого ж, других?
Шкандибиха. А до чоловіка! До Карпа! Що ти з ним робиш? Поти не знався з тобою — як огірочок той був; а тепер як тінь та став — не знать, на що перевівся!
Наталя. То спитайте його: чи я йому що роблю?
Шкандибиха. Буде й того… Обпоїла чимсь, з глузду збила та ще мало?
Наталя. Побий того, мамо, сила божа, хто й здума таке робити!
Шкандибиха. І поб'є! Ти думаєш: помилує? Поб’є! Я таки вимолю; сльозами-кров’ю виплачу, а се — не пройде так… Душа християнська не полова, щоб нею віяти, як схочеш!
Наталя (махнувши рукою). Мовчатиму вже!
Шкандибиха. І зациПить тобі, коли, не мовчатимеш!.. Нехая! Недбаля! Все б тільки нехаяти та гайнувати!.. Рада, що на чуже добро прийшла; що все, чого душа забажає, є!.. У матері була! У неї була!.. Злидні! погань! нечисть!.. Недопаскуде чого дома, та ще украде, та до матері однесе!
Наталя. Хай над тим ворони попокрякають!
Шкандибиха. Мо-о-вчи-и! а то я тебе задавлю! (Хижо дивиться на неї і виходе, грюкнувши дверима.)

ВИХІД III

Наталя. Отаке-то моє життя, моє щастя, моя доля гіркая! І от уже до року добирається, як мене отак мучать, живцем їдять!.. Краще б було під водою лежати, на трямку бовтатися, ніж отаке чути! Недбаля, нехая, сучка, волоцюга, злодюга… Господи! Як у неї язик повертається? (Задумується). Що ж, коли в неї немає добра у серці, коли воно в неї висохло, як кізяк, холодне, як крижина, а розум задурений злом та

гордощами. Чому ж їй не плести всякої всячини? (Задумується). Куди ж я дивилася? На що я гляділа, даючи своє слово? Краще б було дати себе злидням сточити, у дівках посивіти, ніж продати свою молоду вроду за се багатство!.. А все ти, мамо; всьому ти виною. (Задумується). Господи! прости мене, що я подумала таке за матір. Хіба й вона тепер не боліє? Хіба й вона зо мною не плаче, що так, нещасна, помилилася. Ні, мамо! я не рушу твоєї святої любові. Ти мене любиш, як і любила; ти тільки помилилася, ненечко! (Задумується). Що ж мені робити на світі? Така молода… жити б та… любити… Ох, Василю, Василю! на тебе плачуся, на тебе нарікаю! Ти один усьому виною! (Плаче).

ВИХІД IV

Убіга Маруся.

Маруся. Здрастуй, Наталю! Здорова, моя давня подруго! Ти хоч на мене, може, і досі сердишся, а я все-таки прийшла до тебе.

Наталя. Спасибі, Марусю. Ні, я на тебе не серджуся.

Маруся. Ти сама. Дома немає нікого?

Наталя. Немає.

Маруся. Ти плакала?.. Твоя мати оце приходила до нас, хвалилася і своїм горем, і твоїм лихом. — Гірке, каже, життя моїй нещасній Наталі! Думала, каже, що за багатим чоловіком добре їй буде, а вийшло — і ворогові б своєму не пожадала!.. Розказує оце нашим, та плаче-плаче, та просе коли-небудь зібратися провідати тебе. Батько, згадуючи, як ти колись їх образила, мали були сперечитись, та твоя мати і моя таки умовили його. То коли було, — пора уже й забути! А я така рада, така рада! Думаю: от тепер то я з Наталею і насиджуся, і наговорюся… Оце вони збираються до тебе. Поти там раяться та радяться, я мерщій уперед побігла. Побіжу, думаю, уперед, провідаю мою давню та щиру подругу

Наталя. Спасибі тобі, сестрице. Одно тільки не добре, що ти раніше про се не згадала.

Маруся. Хіба, ти думаєш, я не гадала? Та моя душа давно вже рвалася до тебе! Що ж, коли батько не веліли.

Наталя (зітхнувши). Ох, моя добра подруго! Тебе побачила — і мені

зразу полегшало.
Маруся. А то гірко тобі було?
Наталя. Ще й як!.. Оце недавнечко свекруха так визолила та вибілила.
Маруся. Нещасна ти, Наталю. Я давно вже чула, що ти нещасна. Та так мені тебе жалко, так шкода.
Наталя. І вже, Марусю! Батька, кажуть, в наймах не вжалієш, то так і мене тепер.
Маруся. А я тобі похвалюся своєю радістю. Така я рада, така рада! Оце раніше і побігла, щоб тобі похвалитися. Певне, і ти зрадієш моєму щастю.
Наталя. Коли свого не знаю, то й чужому буду рада.
Маруся. Чи знаєш: Василь швидко вернеться?
Наталя (злякано). Як? Василь?
Маруся. Чого ж ти злякалася?
Наталя (покійніше). Ні, нічого... Кажи, кажи далі.
Маруся. Знаєш, Наталю... Тільки ти не сердься на мене, — їй-богу, я не винувата нічого... Я... давно люблю Василя.
Наталя. І ти... любиш?
Маруся. Так люблю його, так люблю! он як люблю! І батько мій його люблять, і мати... Батько давно вже намітили нас попарувати; ще тоді, як і ти його любила. І йому казали, так він каже, що тебе одну кохає. А за тобою тоді саме Шкандибенко присватувався. Ну, батько й думають... Ач, які хитрі! Тепер тільки усе розказали, а то робили так, що ніхто й не знав нічого... Яка, думають, пара Наталя Василеві? Хай Наталя за Шкандибенка іде. Чого їй? Він багатий, вона за ним щаслива буде; а Маруся Василеві достанеться... Ото так надумали та й настроїли, щоб Василя з дому вирядити. А тут Шкандибенко з своїми пікінерами підтисся, — якраз на руку ковінька!.. Чого ж ти, Наталю, на лиці мінишся?
Наталя. Так то все брехня була?
Маруся. Я не знаю. Кажуть, либонь, то таку тількиману пустили, що Василя у пікінери беруть, щоб, бач, його з дому звести... Я як виряджала його, то плакала-плакала, думала — вже навіки розстаємося; а він мене, як брат, утішав та цілував і прохав тобі кланятися. Я б і поклонилася, та що ж, коли не можна було до тебе доступитися; коли батько не веліли...

А тепер, Наталю, Василь подає звістку, що незабаром до нас прибуде. І всім, усім кланяється, і тобі шле низесенький поклін. А батько кажуть: тільки Василь прийде, то зразу нас і повінчають.
Наталя (гірко). Чом же я не оглухла! Чому мені не заложило!
Маруся. То ти хіба, Наталю, не рада сьому? Не рада, що я буду за Василем? А я думала, що й ти будеш рада.
Наталя (ломаючи руки). Боже ж мій, боже! Отак обійти, отак окрутити! О я нещасна! безталанна я! (Плаче).
Маруся. Наталочко! Наталю! Ти плачеш? Я ж, їй-богу, не винувата; ні в чому не винувата... Коли б же я знала, Наталю, що так тебе ся вістка образе, я б ніколи тобі не похвалилася... Наталю! голубочко! перестань. Ось мати твоя іде... і моя мати... і батько.
Наталя. Ох, важко мені! Ніж би краще в моє серце вгородили!
Увіходять Лимериха, Кнур і Кнуриха.
Лимериха. Ось і я, дочко, не забарилася, — ти до мене, я — до тебе. Та ще й не сама йду і гостей до тебе веду. То-то будеш рада таким дорогим гостям!
Кнур. Здорова, Наталко. Чи ще ти ще?
Кнуриха. Здорова, Наталю, моя дорога дитино! Як я тебе давно бачила. Чого ж се ти така смутна та неспокійна? Плачеш усе?
Лимериха. Не що ж їй тепер і зосталося, як не плакати.
Кнур. Та годі вам. От зібралися провідати Наталку, розвеселити її, а вони до плачу доводять. Годі, кажу. Що се ти сама дома? А де ж чоловік, свекруха?
Наталя (божевільно). Чоловік здурів, свекруху сказило, та безвісти й забігли обоє.
Кнур. Ото й краще! Куди ж вони забігли?
Наталя. Полякались.
Кнур. Чого?
Наталя. Своєї тіні!
Лимериха. Та годі тобі, моя дитино.
Наталя. Бачите, бувають на світі усякі люди: одні бояться самі себе та біжать безвісти, а другі не соромляться і тих, кому вони зло заподіяли, та ще до їх і в гості йдуть.
Маруся. Наталю!

Лимериха. Що се ти плещеш, дочко? Оханися! Хіба ти не рада гостям?
Наталя. Як не рада? Я — рада.
Кнур. Хе-хе-е… Та вона трохи теє…
Кнуриха (до Марусі). Ти давно тут, дочко?
Маруся. Я ото зараз пішла.
Кнуриха. Он у тебе кісник розв’язався.
Маруся. Де? (Прибирає косу).
Лимериха. Боже мій, боже! Чи думала я таке, чи гадала?
Кнур. Та годі тобі побиватися, кумо. Видно, чогось посварились сьогодні.
Лимериха. Поли своєї б урізала та тікала!.. І коли до їх не зайди, коли не заверни — то все отак; все, як у тому горшку, кипить.
Наталя (божевільно глянувши на всіх). Що се я своїх гостей не вітаю нічим? Сідайте, мої дорогі гості. Я зараз. (Виходе).
Лимериха. Ох, уже ж, моя дитино, і привітала! Тільки на поріг — зараз і привітала.
Кнур. Ось годі тобі, стара. Чого у сім’ї не перевернеться? Чого не трапиться коли? Не потурай тому, — перемелеться — мука буде. Наталя гаряча у тебе та вразлива. Може, Карпо сказав що або свекруха налаяла… Погартується та й перестане.
Лимериха. Перестане!.. Ох, не перестане вона ніколи сліз лити та себе сушити; знаю я її. Тільки ж то були сльози та жалощі, а се вже з нею щось інше сталося… Ох, лиха моя та безталанна доле! (Плаче).
Кнуриха. Ось годі, годі; перестань. Не вбивай себе та й її не вражай.
Маруся. Не плачте, тітко, а то Наталя, як побаче, що ви плачете, то й собі почне плакати.
Наталя увіходе з пляшкою горілки і закусками.

## ВИХІД V

Наталя. Ви вже, матусю, і плачете? От тобі! А я збиралася погуляти з вами. Ось і горілочку несу. (Усміхається).
Лимериха (крізь сльози). Погуляти… А бодай тебе дочко! Ти разом плачеш і смієшся.
Кнур. От бач, кумо! Я й казав, не вбивайся. Ось Наталя і могоричу принесла.

Наталя (приговорює). Могоричу, могоричу! я ж тебе дуже хочу! (Налива і підносе матері). Прошу вас, матусю, викушайте!
Лимериха (бере чарку). Дай же, боже, Наталко, щоб ти щаслива була, весело жила та не журилася. (П’є).
Наталя. Не журилася!.. Чого мені журитися?.. Буде мати сваритися та заміж віддасть. (Заводе пісню).

Ой журбо-журбо, упряма!
Чого ти до мене пристала?

Тьфу! Що се я? Ще й не пила, а вже заспівала. (До Кнура). Я за вас і забула, батьку хрещений, пораднику вірний. (Наливає).
Кнур (узявши чарку). Пошли ж, боже, щоб усе було гоже; а негоже — одверни, боже! (П’є).
Наталя. Казав, що буде. (Налива і підносе Кнурисі).
Кнуриха (одводить чарку рукою). Ні, моя рідна! ж знаєш — я не вживаю.
Наталя. Від мене не вип’єте? Від мене?.. Хіба ж ви не вмісті були, не один могорич пили, не один замір мали?
Кнур. Та вона в мене, Наталко, така, що не то що не п’є, а й не їсть. Залиши її, дочко!
Наталя. Як за мене, то й пили, а від мене то й не хочете!
Кнуриха. Не можу ж я, моя дитино; не п’ю я, моя рідна!
Лимериха. Хіба ти забула, Наталю, що Оришка ніколи не п’є. Не силуй!
Наталя. Забула, забула, як на огонь дула, поти не впеклася… Хоч пригубте ж!
Кнур. Та ну вже, стара.
Кнуриха (бере чарку). А-а, господи! яка ти, Наталко, неймовірна! Пошли ж тобі, боже, всякого щастя та здоров’я! (Надпива трошки і віддає чарку).
Наталя. Оце тільки?
Кнуриха. Не п’ю ж я; не можу… Ти ж казала пригубити, я й пригубила.
Лимериха. Не силуй, Наталко!
Наталя. Бач, як Наталку силували, а Наталці так і ні! (Бере чарку).
Лимериха. Коли ж ми тебе, моя дитино, силували?
Наталя. Мати забула, як на огонь дула! (До Марусі). Ось ми з ким

вип’ємо!
Маруся (жартовливо). О, я вип’ю! Мені тільки й тії пляшки мало.
Наталя (приговорює).

Зліз кіт на сало,
Та кричить: мало!
А собака знизу:
— На гору не злізу!
Сало увірвалось,
Собаці досталось!

Отак і мені: колись було сало, та цюця з’їла. (Дає чарку). Випий, Марусю!
Кнуриха (грізно дивиться на дочку). Марусю! (Хита головою).
Маруся. Та що се ти, справді, пристала?
Кнур. Других, бач, частує, а сама — й ні. Випий, лиш, спершу сама.
Наталя. Я вип’ю… Я та не вип’ю? (Зразу випиває). Ух, гірка! як і моє лихо.
Кнур. От тобі й гірка! Нам солодка, а їй — гірка.
Наталя. Чуже лихо за сахар… А проте — будемо пити, будемо пити, поти будем жити! Дядьку Остапе, а ну-те ще. (Налива і підносе).
Кнур. Та нас і не проси; ми, ось, з нею. (Указує на Лимериху; випива).
Наталя. Ну-те, мамо. (Налива матері).
Лимериха. Дай, боже, пити та сліз не лити! (П’є).
Наталя. А Маруся оце так і не випила нічого? Як же се можна!.. Не хоч горілочки, я тобі наливочки… Хіба я не хазяйка в себе? Хіба не господиня в своєму дворі?.. О, чорт би вбив їх батька та матір! Я зараз, Марусю. (Швидко виходе).

ВИХІД VI

Кнур. От бач, кумо, казала: Наталка журиться; а вона, бач, як розходилася… Давай же, кумо, ще по одній пройдемося.
Кнуриха. Тобі тільки постав, то ти — й вже!
Кнур. А тобі — зась! Не п’єш сама, — їж, що поставлено!

Кнуриха. Зась!
Лимериха. Вип’ємо! вип’ємо! (Заводе).

Ой випиймо, родино,
Щоб нам жито родило.

Кнур підносе чарку.

І житечко, і овес…
І зібрався рід увесь.

(Випива).

ВИХІД VII

Наталя вбігає з пляшкою наливки.
Наталя. Постійте! постійте! Ось я Марусю почастую та разом заспіваємо. (Налива і підносе Марусі).
Лимериха (співає).

Ой, випиймо, родино,
Щоб нам жито родило…

Кнур (кінча).

І житечко, і овес…
І зібрався рід увесь.

Маруся. Будь же здорова, Наталю. (Надпива трохи і віддає чарку).
Наталя (беручи чарку). Випиймо! випиймо! (Долива, випивши, станове чарку і пляшку на стіл). А тепер заспіваймо. (Заводе).

Ой, випиймо, роде,
Та горілочки добре…

Ні, се погана! Такої тільки п’яниці в шинку співають, а не Шкандибихи поважні гості. Стривайте, я іншу згадаю. (Заводе).

Ой, в неділю зрана
Синє море грало…
Та віддала мати дочку
В чужу стороночку.

Лимериха починa плакати. На сей саме час Шкандибенко одхиля двері і, глянувши по хаті, мерщій зачиняє їх, щоб ніхто його не примітив.
Кнур (перебиваючи Наталю).

Ой, випиймо, родино,
Щоб нам жито родило.

(Забачивши, що Лимериха плаче). А ти, кумо, й плачеш? Гай-гай! А ну, лишень, сії червоненької, червоненької. (Налива).

Бач, — як кров! (П’є). Та й добра ж яка, вража!
Наталя. О, моя кров добра! Недаром усі за неї так торгувалися.
Кнур (наливає). Ось ну, лишень, кумо. (Дає Лимерисі.)
Лимериха (п’є). Добра… солодка… Ні, я вам похвалюся… Ще коли сей мій зять та не був зятем та частував мене медом… От мед, так мед! Такого я зроду не пила і вже, мабуть, і не доведеться ніколи.
Наталя (співає).

Ой, пила, пила та Лимериха на меду,
Та пропила свою дочку молоду…

(Набік). А батько хрещений помагав.
Лимериха (дослухається). То се ти про мене, моя дитино, пісню

зложила?.. Правда, їй-богу, правда: пропила я свою дочку молоду. (Плаче).
З-за дверей доносяться голоси.
Карпів. Мамо, мамо! Мамо!
Шкандибиха. Чого там тобі так припало? дивись!
Карпів. Підождіть, я щось скажу.
Шкандибиха. Що там таке? Кажи вже швидше.
Карпів. Там гості... У Наталі гості... Не йдіть.
Шкандибиха. О-о, чорт їх не видав! Чого ж ти, дурню, тут тиняєшся? Вони п'ють, гуляють, а тебе на сторожу випхнули... Чому в хату не йдеш? Чого тут блукаєш? (Швидко увіходе).
Наталя. Прилетіла шульпіка — стережіться, курчата!.. Відьма в хату, а чорт на сторожу!
Лимериха (схоплюється, до Шкандибихи). Свашечко! свашечко-голубочко! А ми тебе ждемо — не дождемося... Де се наша свашечка ділась? куди залетіла?
Шкандибиха (сердито). Видно, що ждете.
Кнур. Доброго здоров'я, Миколаївна... А ми тут без вас теє... Спасибі Наталці, так ми... й — теє...
Шкандибиха. Про Наталку усе станеться! Вона на чуже здавна звикла. Наталка поривається одказувати.
Кнуриха. Цить, Наталко! Змовчи...
Наталя. На все, мамо, звикла. У вас до всього привикнеш. От тільки не зумію людьми торгувати... Навчіть мене мамо!
Шкандибиха (дивуючись). Якими людьми? (Угледівши наливку). А, то ти й наливку точила? От тобі й раз! хазяйка, от господиня! Давно налили, а вона й сточила... Отак, як бачите! Отак у нас усе!
Лимериха. Та вгамуйтеся, свашечко; не сердьтеся моя голубочко! Дурна-нерозумна дитина зраділа, що при йшли до неї рідні, та й уточила.
Шкандибиха. Яке коріння — таке й насіння! Як мати — така й дочка!
Кнуриха (до чоловіка). Остапе! Ходімо додому.
Кнур. Підожди.
Лимериха. Так, свашечко, так, голубочко! Яке коріння — таке й насіння... Хіба ми знаємо у тій наливці толк, коли вона наливається, коли

сточується? Нам — аби випити.
Шкандибиха. Отак і добре! Отакому і дочку учи. Коли недбаля, то хай учиться ще пити.
Наталя. Що — пити? Ми не забаримося і людьми торгувати… Всьому свекруха научить.
Шкандибиха. Ти збожеволіла чи залила очі? Що це ти плещеш?
Наталя. Оладочки з правдочки!
Шкандибиха. Дивіться, коли не збожеволіла! От очевидячки збожеволіла! Цу-цу, дурочка; цу-цу, навіжена! Гар-гар!
Наталя. Та не вкусиш!
Лимериха (смика Наталю за рукав). Наталко!
Шкандибиха. Сучко! Чого се ти сучишся? Що се за знак? Хто тебе так розпустив та розпонадив? Бісова мати?.. Чоловіка, кажеш, випхнула з хати, а сама напилася, що й лик не в’яжеш!.. З своїм чортовим родом зібралася та й зіпаєш?.. Вон, п’яниці, з моєї хати! Хто вас просив? Хто вас сюди навів?
Кнур. Отуди к лихій годині! Отак тепер багачі гостей шанують! (Устає).
Наталя. Не по коневі — то по оглоблях!
Шкандибиха.А що ж, це ви в шинок прийшли, що розпустили свої гуки та співи? Моя хата зроду-віку такого не бачила!
Кнур (узявши шапку). Та вона зроду-віку у себе і доброї людини не бачила. Ходімо, жінко, ходімо, дочко… Прощай, Наталко.
Кнуриха і Маруся. Прощай, Наталю.
Кнур. Не подумай, що ми на тебе гніваємося.
Виходять Кнур, Кнуриха і Маруся.

## ВИХІД VIII

Шкандибиха. Туди вам і дорога, п’яниці непросипні! Плювати я хотіла на ваш гнів.
Лимериха. Так отаке, дочко, твоє життя замужем? Отака твоя доля?
Наталя. Еге, мамо, порадійте… Моя доля щасна: чоловік без толку, а свекруха — з вовчим зубом! (Усміхається).
Шкандибиха. А ти, стара відьмо, чого зосталася? Дочку змалку розпонадила та й тепер ще на все лихе навчаєш!

Лимериха. Так, свашечко, так… Поти не ’ддавала — то була люба і мила, а як віддала — то й розпонадила і на лихе навчаю!
Шкандибиха. Який тебе біс прохав віддавати? Носилася б з нею, як з писанкою… Може б, знайшовся який москаль, щоб на шию повісити.
Лимериха. Гріх тобі, свахо, та сором таке плескати! Не набивалася я на вас з своєю дочкою і не вішалася… А коли правду хоч знати, — то твій Карпо сам за нею трохи не повісився… І коли б я знала таку лиху та нещасну годину, — що б там не було, а не віддала своєї дочки.
Наталя. Не журіться, мамо, не вбивайтеся… Коли ваша дочка не знала, як вішатися на шию другим, то свекруха всьому научить!
Шкандибиха. То се я навчу? Чому ж я тебе навчу, сучко? Чому?
Наталя. Вішатися на шию другим.
Шкандибиха. Кому?!
Наталя. Та хоч і москалям! (Усміхається.)
Шкандибиха. Так я москалям вішаюся? я?.. Я тебе задавлю, триклята! Брехухо!.. сучко! (Кидається на неї).
Наталя (наставляючи руку, грізно дивиться). Побійтесь, мамо, лихої години!.. Не лізьте! Буде вам і того, що ви вже наробили. Ви ж мене з своїм дурноверхим Карпом зовсім обійшли, он як окрутили!.. Ви думаєте, я нічого не знаю? Все знаю, все!.. Як ви і Василя в пікінери писали, як ви його і з містечка виживали… Нащо ви те робили? Щоб наглузуватися надо мною, наглумитися над моєю головою?.. Глузуйте ж! глуміться!.. Тепер ось він незабаром вернеться… Біжіть, кричіть, що ваша невістка його любить, як і любила; що радніша у полюбовниці до його йти, ніж у сій живій труні мучитися-скніти!
Лимериха. Дочко, голубко! Прошу тебе: змовчи.
Шкандибиха (кидається на Наталю; та пхає її, Шкандибиха пада). Карпе! Карпе!.. Ох, лихо! ох-ох!.. Так отака в тебе жінка? Отаку ти вибрав мені невістку?.. Карпе, розтриклятий сину!

ВИХІД IX

Карпо (убігаючи). Я осьде, мамо… Чого вам?
Шкандибиха. Била ж мене твоя жінка, била-нівечила; руки викручувала, ноги вивірчувала! Ох-ох! умираю… Чому ж ти не кинешся на неї, скурвий

сину! Чому не задавиш її... не розтрощиш кісток?.. Проклятий!
Карпо (топцюється, ламає руки). Мамо!., мамо!..
Наталя (регоче). Ха-ха-ха! Мамо, мамо! Дивіться-бо, дивіться... Ха-ха-ха!
Шкандибиха. Бий! Бий її, сучку, а то я умру!
Карпо. Як же мені її бити?.. Мені страшно її бити.
Шкандибиха. Ти любиш її?.. Кого ти любиш? Чорта! біса! ірода! Обпоїла, дурня, кошачим мозком та й регоче.
Наталя. Ха-ха-ха!.. Відьма сповідається у гріхах перед іродом... Ха-ха-ха!
Шкандибиха. Як вона тебе любить? як вона тебе шанує? Ти знаєш, як жінка повинна свого чоловіка любити, — ноги йому помити і ту юшечку випити!
Наталя. Відьма закохалася в ірода і плеще йому, як то кохає... Ха-ха-ха!
Шкандибиха. Чого вона сміється? Чого вона регоче? Заткни їй бісову вершу! У мене кров стигне і серце холоне від її реготу... Заткни, а то я тебе задавлю, задушу! (Скрегоче зубами).
Наталя. Ага, ага! Страшно стало відьмі гіркого реготу божевільної душі!.. Хто ж її збожеволив?
Лимериха. Наталко, голубко! Прошу тебе, молю тебе: уйми ти своє серце.
Наталя. Гетьте! не лізьте!.. Вона з мене кров ссала, мої жили мотала, розум задурила-звихнула!.. Дайте ж мені хоч упослідн€ наглузуватися, востанн€ нареготатися над її затіями!
Шкандибиха. Ох-ох!.. умираю.
Лимериха. Я тебе покину, моя дитино! Я тебе проклену, коли не змовчиш, зречуся тебе навіки!
Наталя. Нічого мене, мамо, зрікатися, коли я й так не ваша; нічого й проклинати, коли я давно вже проклята... Немає у мене кісточки, нема тії жилочки, щоб не прокляла їх свекруха!.. Ідіть собі, мамо, і я за вами. (Ідуть обидві).
Шкандибиха (репетує). Не-е пу-у-скай! Не пу-у-ускай її!.. Дай мені сюди її, у руки мої подай... Я їй пальці загороджу у горло... Не пу-ускай!
Карпо (метається). Мамо!.. Наталю! Куди ти, моє серденько?
Наталя (гостро). Краще мені повіситися, ніж з отакими, як ви, чортами жити! (Призро глянувши на його, виходе; за нею Лимериха).

ВИХІД X

Шкандибиха (схопившись). Нащо ти пустив її? Нащо пустив? Пустив нащо. (Кидається на його).
Карпо (плаче). Мамо… Хіба я пускав; вона сама пішла… Я боюся її… Ви бачите, яка вона страшна — рішуча.
Шкандибиха. Геть! Вон з моєї хати! Ти не син мій, я не твоя мати! Шкандибиха ніколи не зроде такої дитини! (Плаче, схилившись на стіл). Муже мій, затуло моя! Нащо ж ти покинув мене безталанною удовою, гіркою сиротою!.. Чужа дитина насміялася над матір'ю, а своя й не заступилася… Устань же, твоя тінь святая, побий його, скарай його, клятого, щоб не сміявся з своєї нещасної матері!
Карпо (плаче). О, боже! боже!
Шкандибиха. Чого ти ревеш, бугаю? Біжи за нею скоріше!.. Біжи та заверни назад, а то, навісна, повіситься!
Карпо (злякано). Хто? Наталя? Наталя повіситься? (Бігає по хаті, не знаючи, що робити).
Шкандибиха. Чого ж ти топцюєшся, дурню? Біжи мерщій! Та он ніж на столі… Бери ніж та біжи мерщій; переріжеш вірьовку, поти не залилася… Біжи! біжи!
Карпо хапає ножа, шапку і мерщій вибігає.
Заслона пада
СПРАВА П'ЯТА

Обставини першої справи. Наталя ходе по леваді, бліда, засмучена.
ВИХІД I

Наталя. Казали мати, як провела їх: іди додому. Чого я туди піду? Знову на сварку та лайку?.. І так вона вже мені в печінках сіла; і так до живого дойняла… не піду! (Задумується). Куди ж я тепер піду? До матері? Ох!., хата матерна така ж остогидла та обридла, як і моє життя… Там уперше заклюнулося моє лихо; там воно за мене учепилося; звідти я його понесла у світ!.. (Задумується). Як би я бажала під сими деревами околiти… Моя б душа невеличкою пташечкою літала б тут, по сих місцях, по сих деревах… А сі місця мені такі любі, такі милі!.. Тут

уперше я стрілася з ним, з його сумом гірким… Сі місця пестили наше кохання; дерева своїми вітами крили нас від людських очей… Святі місця! святі дерева! Я прийшла до вас уостаннє побачитися, попрощатися… Мені здається… щось мені пророкує, що я вже не довго буду жити… Та й нащо?.. Що я тут таке на сьому світі? — Приблуда, що не знає, де себе діти; сліпець — котрому довіку не бачити просвітку!.. (Задумується.) Он Маруся каже: він незабаром звернеться, і радіє, що буде за ним… Чого ж моє серце обкипіло кров’ю, як я почула те?.. Що я тепер йому? — Чужа, вінчана дружина! Що він мені?.. — нова мука до тих, що і без того, наче хмари, облягли мене!.. Краще умерти… (Задумується). Коли б мені знайти його слід у травиці зеленій; я б до його припала, як горличка до кубелечка, і не одійшла б, поти над ним не спустила свою мучену душу… Господи! і чого я безталанна така? Єсть же люди щасливі, чого ж я нещасна? Чого така неправда до мене?.. При таких достатках, у такому добрі… другі б усього зреклися, усе забули… а я? Я — не можу… Василю! мученько моя і доленько моя! я тебе довіку не зречуся! (Задумується). А вони, вони? Добрі та любі… і свої, і чужі… отаке зробити!.. У мене розум знову мутиться… мене зло обіймає нелюдське… Чому не дано чоловікові волі мучити других їх же неправдою? От якби дано було!.. Я б перша збудила у ваших душах ту лиху неправду, що ви заподіяли мені… Щоб та неправда чорним вороном носилася над вашими головами; хижим круком вилася над вашими душами і щипала… по оттакісінькому шматочку дзьобала ваше зле серце!.. Ха-ха-ха!.. Отоді б то я засміялася!.. Ха-ха-ха! (Регоче, божевільно озираючись). Що се я? Де се в мене взялося? Крила?.. Крила… (Тріпає руками). Я — пташка. Полечу-понесусь! Гай-гай! гай-гай! (Підніма руки і біжить, розмахуючи ними, буцім летить).

Увіходе Василь, чорний, закурений, як чоловік з великої дороги, з клунками за плечима.

Василь (не примічаючи Наталі). Ось і левада та, де збирається молодіж, і лісок, що криє її від літньої спеки. Все те по-давньому, — як було — так і зосталося… Тут і ми з нею зіходилися. Коли то було? боже мій! наче сон той, давній-забутній, манячить воно передо мною… Як то вона тепер поживає? Що то скаже, як доведеться стрінутися з нею? Погладить, певне. Добрий, скаже, — на цілий рік піти, скритися з очей і не сказати:

куди, чого?.. Нічого, нічого, моє серце! Довге розставання, зате буде радісне та щасливе стрічання… Ось у сьому клункові, — дарма, що він латаний та драний (б’є по клункові рукою), є ті кругляки, що скрасять і наше життя, хоч ми будемо і без їх щасливі; та другі, бач, не вірять без їх в щастя… Ох, швидше б тільки, скоріше…

ВИХІД II

Наталя (підбігаючи до Василя). Гай-гай! гай-гай!

Василь (злякано). Наталя!.. В жіночому уборі й голова покрита? (Випускає клунок з рук, котрий з грюком падає.)

Наталя. Чоловіче добрий! Чого ти злякався? Мене? Чого ж ти пташки злякався? Я — пташка, що кинула рідна мати між чужих хижих пташок… і немає мені спокою від їх… Ганяються вони за мною всюди, стережуть моєї бідної головоньки… Ох! нічим мені її прикрити, нігде захистити. Була одна душа на світі, що її приголубила б, та й ту лихі Люди спровадили геть!..

Василь. Наталю! Наталочко!

Наталя. По чім ти знаєш, що я Наталя? Хто тобі сказав про се, забродо? Я тепер пташка, а не Наталя! Була колись нею, та пташкою стала… Я вмію й літати… Дивись!.. Гай-гай! гай-гай! (Бігає, махаючи руками).

Василь. Наталочко! що це сталося з тобою? Невже ти не пізнаєш мене?

Наталя. Хто ж ти такий?.. Ти щось мені по знаку: обличчя наче знайоме і голос рідний. Стій, я згадаю, у кого я його чула й коли… То давно було, давно… Ще я людиною тоді була… і щасливою… або хоч вірила в щастя, поти мене не обійшли лихі люди.

Василь. Я ж Василь, Наталю, Василь Безродний, що так кохав тебе щиро і досі кохає.

Наталя. Ти Василь? (Придивляється до його). Ні! Мій Василь не такий. У мого Василя були слова вірні… А ти що? — Приблуда! заброда! Он яка на тобі одежа лиха, руки чорні, обличчя заросле…

А в мого Василечка

(приспівує)

В Василечка — вся силечка!

Одначе, хто б ти не був, певне, ти добрий чоловік… У тебе очі жалісливі. (Підходе до його). Пригорни ж мене до себе, прикрий мене від напасті… Я тобі все розкажу, все… не скрию ні крихти від тебе… Проти мене усі люди встали, усі-усі… і свої, і чужі… Всі на мене налягли… Мого Василечка вирядили з дому, а мене віддали нелюбому Шкандибенкові… Він-то сам плохута, та його мати з вовчими зубами… їла вона мене, їла; гризла мене, гризла, трохи душі моєї не загризла… На одну волосиночку тільки й зосталося.

Василь (безнадійно ухопившись за голову). Так он воно що? Ти тепер Шкандибенкова жінка?

Наталя. Я тепер пташка!

Василь. Хто ж тебе присилував до сього? Хто нараяв за його іти?

Наталя. І мати, хрещений батько, і всі.

Василь. Хрещений батько? Кнур?.. Я ж його прохав, я ж його благав, він же мені обіцяв берегти тебе!

Наталя (примовляє).

Ой, казала обіцянка:
Жди мене спозаранку.
Сама в мандри пішла,
Щастя-долю занесла.

(Плеще в долошки.)

Василь (гірко). Боже праведний! вона з розуму звихнулася… От до чого її довели! (Сідає на пагорбику, узявшись за голову руками).

Наталя. От ти казав, що знаєш Василя… Ні, ти не знаєш його!.. Якби ти його знав, я б тебе попрохала щось йому передати. (Прикро дивиться на його). Стій! я йому виплету такий віночок, як колись плела. (Вириває гілку з деревини і круте її у руках). То було давно, давно… Ми у лісі були; у такій темній гущавині, що й світу не видно… Він був сумний та похмурий, а я навпаки — весела. Вирвала гілку з крушини та нею йому голову й обвила, як тим віночком. От так! (Обводе його голову гілкою). Та й гарний же він тоді був! Очі, як зорі ті, грали; дивився він на мене та усміхався ними… Я прихилилася до його, а він — хитрий! — взяв мене та

й поцілував. То він уперше поцілував мене… Отак! (Пригорнувшись до його, злегка цілує). Тільки доторкнувся, а наче огнем опік! Душно мені зразу стало, душно!.. Я прихилилася до його, а він мене, наче ту дитину, почав колихати. (Прихиляється до Василя головою, стиха колишеться і приспівує).

Люляй, люляй, вродлива дитино! тихенько засни,
Он бозя із неба глядить-доглядає твої любі сни…
Ох, не догляділа бозя!

Убігає Шкандибенко, з ножем у руках.

ВИХІД III

Карпо (угледівши Василя, злякано). Василь!.. і з нею!
Наталя (схопившись). Шульпіка! шульпіка! Тікайте, горобці, по кущах! Мишенята, по норах ховайтеся!.. Гай-гай! Гай-гай! (Бігає кругом Василя, розмахуючи руками).
Карпо (несміло до Василя). Ти чого сюди прийшов?.. Чужих жінок з пантелику збивати?
Василь (хижо). Глянь! глянь ти, бевзню, на неї! Хто її з пантелику збив? Хто її до сього довів?
Наталя (бігаючи). Гай-гай! Гай-гай!
Карпо (понуро). А тобі яке діло? (До Наталі). Наталочко! ходімо додому… там тебе мати жде… Мати убивається за тобою… Каже: не дай, боже, заподієш що з собою… Ходімо додому.
Василь. Хіба ще що можна собі заподіяти, як і так ви їй заподіяли?!
Наталя (дивуючись). Мати?.. Яка мати? Хіба у пташки була мати? Хіба вона знає свою матір?.. Була мати, та в ірій полетіла, а там її кішка й з'їла!.. Кішка пташкина мати! Кішка пташкина мати!.. Стережися, пташечко, своєї матері. Гай-гай! гай-гай! (Бігає, розмахуючи руками).
Василь (указуючи на Наталю). Що, радісно тобі на неї дивитись? Тішся ж нею! Бери її та тішся.
Карпо. Наталко! (Женеться за нею і лове).
Наталя (спіймана). Пі-пі-пі-і! Пропала, пропала!.. Кішка пташку спіймала!

(Схиляється до Шкандибенка і, уздрівши ніж у його руках, хапається за його). А це що у тебе? (Вириває ножа).
Карпо (злякано). Наталочко! Наталю! покинь його! То ніж гострий, ще уріжешся.
Наталя (одбігаючи геть, любується ножем, ворочаючи його у руках). А блищить як!.. Гарно, їй-богу, гарно!.. Любий мій гостинчику! Це ж тебе мені моя свекруха прислала!.. От добре, от — спасибі!.. Я ж тебе понесу з собою аж у ірій, покажу самому богові... Похвалюся перед ним, яка є правда на світі... Гай-гай! (Замахує ножем і стромляє його у груди. Тріпнувшись, причитує).

Кипи, кипи, моє серденько, на ножі,
А ніж в того Шкандибенка на дворі!

(Падає).
Карпо (кинувшись до неї). Кров! кров... О лишенько! Убилася! зарізалася!
Василь (гірко). Цього ще тільки і недоставало! (До Карпа). А що, натішився нею?
Карпо (побиваючись). О боже, боже!.. О людочки, рятуйте! рятуйте!.. Збігаються люди.

ВИХІД IV

Люди. Що тут за крик? Убив хто кого? Зарізав?
Василь. Он гляньте! подивіться, до чого поламана правда доводе!
Люди (до Карпа). Се ти її ухолохав?
Карпо. Ні, їй-богу, ні... Вона сама... От побий мене грім і запали блискавка свята, коли я! Он він бачив. (Указує на Василя)... Дома, значиться, буча... Мати кажуть: біжи, сину, та візьми ножа, щоб не заподіяла чого собі... А я, дурний... краще б я був простромив себе ним! — послухався... А вона сама; їй-богу, сама.
Люди. Брешеш, брешеш! Не так ти тремтиш і помиляєшся. Беріть його та в’яжіть. (Кидаються до його).
Карпо. От хай мене, розсучого сина, сира земля не прийме! Хай на сьому

місці не встою, коли не правда!.. Наталочко! Наталю! проснися, моя голубко! Відкрий свої очиці ясні і скажи їм, що я не винуватий, що то ти сама заподіяла собі, бо вони ж мене з'їдять, розірвуть!
Василь. Не займайте його. Хіба і такий дурень на що здатний?
Люди. А ти що тут таке?
Василь. Я?.. Покидьок долі!
Люди. Якої долі?
Василь. Тії, що і вас, дурнів, на світ привела!
Люди. Овва, який розумний! Підожди, лишень, цього І скрутимо та й до тебе приймемося.
Наталя (поводе очима). Не займайте його… Він не винуватий… Я сама… сама… Ох, душно мені… Василю, Василю! де ти тоді був, як нас наші вороги обходили?.. А тепер?.. Прощай усе! (Умирає).
Люди кидають Карпа і зіходяться над Наталею.
Василь (підступивши до неї). Отак! кинула свята душа свою оселю; зосталася одна пустка глуха та німа!

ВИХІД V

Убігають Кнур, Кнуриха і Маруся.
Кнур (угледівши Василя). І Василь тут!
Кнуриха (побачивши мертву Наталю). О, лишенько!
Маруся. Матінко! то ж вона зарізалася?

ВИХІД VI

Убігає Шкандибиха.
Шкандибиха (до сина). Чого ти тут витріщився, пришелепуватий? Милуєшся дурноверхою, що зарізалася? Геть! тікай чимдуж додому! Тікай від напасті!
Карпо. Гетьте ви, мамо! К бісу собі! Не послухайся я вас, не бери того гаспидського ножа з собою, може б, вона і жива була… Ох, лихо, лихо! (Плаче).
Шкандибиха. Брешеш, сучий сину, брешеш! То ти її зарізав, ти її простромив!.. Підожди, я з тобою дома побалакаю! (Мерщій вибігає).

ВИХІД VII

Убігає Лимериха.

Лимериха. Невже правда? Невже правда? (Углядівши Наталю). Ох, правда ж, правда!.. Дочко моя! голубко моя! (Падає на труп, голосе. Люди обступають їх).

Василь (до Кнура.) Батьку! дядьку! Що то таке? Чиїх то рук діло?

Кнуриха. А що, старий, а що? Не я тобі казала, не я говорила: не бери гріха на душу!

Кнур. Боже ж наш, боже! Хто ж думав, що сподіється таке?

Карпо (плаче). О боже, боже! що ж це сталося, що наробилося?

Василь (гірко). Тепер до бога? Тепер до його?.. Плачетесь? Над чим ви плачетесь?.. Плачтесь не над нею, плачтесь самі над собою; над своїми дурними головами та замірами лукавими!.. Тьфу на вас! пришелепуваті! (Іде, потім вертається). Дядьку! отам у моєму збіжжі знайдете гроші... Візьміть їх та поховайте її. (Іде).

Кнур (з плачем). А ти ж куди, сину?

Василь (махнувши рукою). Туди!.. де правда карає кривду!.. За Дніпром мене шукайте... у гайдамаках... (Виходе).

Маруся (падаючи навколішки). Мамо! тату!.. Немає щастя на світі, немає долі!.. Простіть мене... пустіть мене... я піду у черниці.

Кнуриха. Куди, дочко?

Маруся. У черниці, мамо... Я буду богові молитися і за вас, і за батька... і за безталанну Наталю, мою подругу, що і через нас трохи свою душу загубила.

Кнуриха. Боже тебе благослови, моя дитино! І я за тобою!

Кнур. Що ти? що ти, стара? схаменися! А я ж як, а мене хто догляне, поховає?

Кнуриха (указуючи на Лимериху). Он — вона... Ходімо, дочко!

Виходять.

Карпо. О боже, боже!

Люди. Отаке скойся! отаке учинися! Гонобив собі зятя, а втеряв дочку і жінку.

Заслона почина спускатися.

Лимериха (голосе). Дочко моя! дитина моя! Недаром же ти співала, сама

пісню складала, що пила-пила Лимериха на меду та пропила свою дочку молоду… Пропила ж я тебе, каторжна! пропила я тебе, клятая!
Заслона пада

Кінець